

1.1. Передумови і принципи фінансової діагностики діяльності підприємства

В умовах ринкових трансформацій функціонування підприємств все більш ускладнюється під впливом динамічних змін різних чинників навколишнього середовища. Критично оцінюючи загальну тенденцію позитивних зрушень за останні роки, слід зазначити, що реальний сектор поки не є вирішальним чинником зростання національної економіки. Загальносистемна криза, яка охопила більшість промислових підприємств України привів до зниження їх фінансово-економічного потенціалу.

Характерною особливістю суперечностей фінансової рівноваги у відтворювальному процесі стало порушення раціональної структури активів, оскільки частина не фінансових оборотних активів в сукупному об'ємі виросла з 30% в 2020 р. до 45% в 2021 р. Унаслідок дефіциту власних оборотних коштів і зниження мобільності капіталу більшість підприємств так і не змогли капіталізувати навіть незначний об'єм власного капіталу.

Таке положення є наслідком типових фінансових проблем, які вимагають оперативного дозволу: 1) збитковій діяльності більшості підприємств, яка привела до порушення фінансової рівноваги і втрати чистого оборотного капіталу; 2) деформації структури капіталу, яка пов'язана з відсутністю довгострокових джерел фінансування і високою часткою короткострокової кредиторської заборгованості; 3) наявність суперечностей між елементами фінансової рівноваги, а саме: між ліквідністю і рентабельністю, ліквідністю і фінансовою стійкістю; ризиком і фінансовою стійкістю. Навіть на прибуткових суб'єктів господарювання підвищення рентабельності власного капіталу супроводжувалося зниженням коефіцієнтів фінансової автономії, забезпеченості запасів власними оборотними коштами і ліквідністю.

Все це свідчить про те, що зовнішня фінансово-економічна політика підприємств реального сектора економіки в попередні роки мала характер

короткострокових рятувальних заходів. Стійкого результату вони не дали, оскільки причини дефіциту грошових коштів в промисловості є довгостроковими і структурними, обумовленими низьким рівнем відтворення потенціалу фінансово-економічної стійкості. Таким чином, негативні тенденції розвитку підприємств свідчать про те, що механізм фінансового управління, що діє нині, є недостатньо ефективним і не має належної науково-методичної основи. У нім відсутній аналітичний базис інтегральної оцінки фінансового стану і вибору стратегії з урахуванням нових пріоритетів стійкого розвитку.

В зв'язку з цим вирішення питань по забезпеченню стійкого розвитку підприємств вимагає постійного коректування методів фінансового управління на основі відповідного інструментарію, який допоміг би створити інформаційну структуру на підприємстві так, щоб вирішувати базові проблеми його стійкого розвитку не тільки сьогодні, але і в майбутньому.

У рішенні вказаних вище проблем важливе значення має фінансова діагностика, що розглядається в даній роботі як інструмент, за допомогою якого можна визначити оптимальні фінансові пропорції стійкого розвитку суб'єктів господарювання. Вона повинна не тільки забезпечувати інформацією про поточне фінансове положення, але і визначати несприятливі тенденції внутрішнього розвитку суб'єктів господарювання і умов середовища, встановлювати «діагноз» і розробляти способи і рекомендації по їх ідентифікації. Враховуючи це, діагностові слід розглядати як центральний елемент механізму забезпечення фінансового управління суб'єктів господарювання.

Характеристику теоретико-методологічних основ фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання доцільно почати з визначення основних понять цього питання, розгляду ключових теоретичних моментів даної теми, виділення цілей і завдань оцінки фінансового положення суб'єктів господарювання.

Фінансовий стан суб'єктів господарювання є найважливішою характеристикою його ділової активності і надійності. Воно визначає конкурентоспроможність суб'єктів господарювання, його потенціал в діловій співпраці, є гарантом ефективній діяльності як самого суб'єктів господарювання так і його партнерів. Хороший стан суб'єктів господарювання не є подарунком долі або щасливим випадком історії. Це – результат умілого, прорахованого управління всією сукупністю виробничих і господарюючих чинників, що визначають результати діяльності суб'єктів господарювання. Фінансовий стан є комплексним поняттям .

За словами бернара Коласса хороший фінансовий стан – це стійка платіжна готовність, достатня забезпеченість власними оборотними коштами і ефективно їх використання з господарською доцільністю, чітка організація розрахунків, наявність стійкої фінансової бази [33].

Фінансовий стан суб'єктів господарювання – це концентрований вираз ефективності використання фінансових ресурсів, яке характеризується освітою, розподілом і використанням фінансових, грошових коштів, що поступають за реалізовану продукцію, роботи, послуги, кредитів банку і позик, тимчасово повернутих засобів, заборгованості постачальникам і іншим кредиторам, тимчасово вільних засобів спеціальних фондів.

На думку Ковалева В.В., фінансовий стан суб'єктів господарювання – стан економічного суб'єкта, що характеризується наявністю у нього фінансових ресурсів, забезпеченістю грошовими коштами необхідними для господарської діяльності, підтримки нормального режиму роботи, здійснення грошових розрахунків з іншими суб'єктами [31].

Як відзначає Ермолович Л.Л., фінансовий стан суб'єктів господарювання характеризує успішність фінансових відносин що виникають в процесі виробництва і реалізації продукції, робіт, послуг і включає формування і використання грошових доходів, забезпечення кругообігу засобів у відтворювальному процесі, організацію взаємин з іншими суб'єктами господарюваннями, бюджетом, банками, страховими

організаціями. Показники фінансового стану суб'єктів господарювання характеризують наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів [90].

Автори А.Д. Шеремет і Р.С. Сайфулін в процесі вивчення фінансового стану рекомендують звернути увагу на такі основні чинники, як виконання фінансового плану і поповнення у міру виникнення потреби власного оборотного капіталу за рахунок прибутку, а також швидкість оборотності оборотних коштів (активів) і платоспроможність.[44, с.154].

Фінансовий стан суб'єктів господарювання характеризується сукупністю показників що відображають, перш за все, формування і використання його фінансових коштів. У ринковій економіці фінансовий стан суб'єктів господарювання по суті справи відображає кінцеві результати його діяльності.

Узагальнивши вищевикладені визначення, можна отримати наступне:

1. Фінансовий стан суб'єктів господарювання виражається в освіті, наявності, розміщенні і використанні фінансових ресурсів: грошових коштів, що поступають за реалізовану продукцію, кредитів банків і позик, тимчасово повернутих коштів; заборгованості постачальникам і іншим кредиторам, тимчасово вільних коштів спеціальних фондів.

2. Фінансовий стан суб'єктів господарювання характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, доцільністю і ефективністю їх розміщення і використання, фінансовими взаєминами, платоспроможністю, ліквідністю, фінансовою стійкістю суб'єктів господарювання, а також рівнем його рентабельності.

3. Фінансовий стан суб'єктів господарювання – це комплексне поняття, що відображає результат взаємодії всіх елементів фінансових і кредитних відносин, що виникають у суб'єктів господарювання в процесі його господарської і комерційної діяльності. Фінансовий стан суб'єктів господарювання безпосередньо залежить від результатів виробничої, комерційної і фінансової діяльності суб'єктів господарювання і у свою чергу

впливає на виробничу, комерційну і фінансову діяльність суб'єктів господарювання.

Фінансовий стан підприємств класифікується таким чином:

- абсолютна і нормальна стійкість фінансового стану – відсутність неплатежів і причин їх виникнення, тобто робота високо або нормально рентабельна, відсутні порушення фінансової дисципліни;

- не стійкий фінансовий стан – характеризується порушенням фінансової дисципліни (затримки в оплаті праці, використання тимчасово вільних власних коштів резервного фонду і інших фондів), перебоями в надходженні грошових коштів на розрахункові рахунки і в платежах, нестійкою рентабельністю, невиконанням фінансового плану, у тому числі і по прибутку;

- кризовий фінансовий стан характеризується також наявністю регулярних неплатежів, по яких фінансовий стан може бути: першого ступеню (наявність прострочених позик банкам); другого ступеню (наявність простроченої заборгованості постачальникам за товари); третього ступеню (наявність недоїмок до бюджетів), що граничить з банкрутством. [44, с.99].

Фінансовий стан суб'єктів господарювання – це результат умілого, прорахованого управління всією сукупністю виробничих і господарських чинників, що визначають діяльність суб'єктів господарювання.

Таким чином, фінансовий стан суб'єктів господарювання необхідно систематично і всесторонньо оцінювати з використанням різних методів, прийомів і методик діагностики і аналізу. Це дасть можливість критично оцінити фінансові результати діяльності суб'єктів господарювання як в динаміки на певний період, так і в динаміки за ряд періодів, дасть можливість визначити «хворі міста» у фінансовій діяльності і способи ефективнішого використання фінансових ресурсів, їх раціонального розміщення.

Перш ніж перейти до розкриття концептуальних основ фінансової діагностики, звернемося до витоків самого поняття «діагностика». Тут існує

безліч тлумачень, які є предметом для дискусії не тільки економістів, але і кібернетиків, генетиків і філософів. Як показують результати дослідження визначень терміну «діагностика» багато, вони складні і суперечливі, причиною цього з'явилося те, що цим займається безліч наук, які переслідують різні цілі і завдання.

У найбільш загальному виді «діагностика» в перекладі з грецького означає «здатний розпізнавати», а згідно тлумачного словника с.и. ожегова – «діагностика» - це, по-перше, вчення про способи діагнозу; а по-друге, про встановлення діагнозу [49, з. 164]. з даного визначення можна виділити дві складові: методи діагностики і її робоча функція – визначення діагнозу. мета лежить поза діагностикою, вона задається їй. діагноз встановлюється на підставі формалізації знань фахівців-експертів.

Фінансова діагностика не рівнозначна його аналізу, який є лише основою для її проведення. Діагноста включає розгляд кожного показника, отриманого в результаті аналізу, з погляду відповідності його рівня нормальному для даного суб'єктів господарювання рівню; чинників, що вплинули на величину показника, і можливих його змін при зміні того або іншого чинника, необхідної величини показника на перспективу і способів досягнення цієї величини; взаємозалежності показників фінансового стану і забезпечення цілеспрямованості для поліпшення фінансового стану.

З методологічної точки зору фінансова діагностика діяльності суб'єктів господарювання орієнтована, перш за все, на підтримку ухвалення рішень у сфері фінансового управління. Суб'єктами діагностики виступають менеджери і власники, об'єктом – фінансовий стан суб'єктів господарювання. Взаємозв'язок суб'єктів діагностики з об'єктами досягається за допомогою процедурного комплексу – сукупності методів, ресурсів і методичного забезпечення. Звідси можна зробити висновок, що діагностика є спеціалізованим різновидом управлінської діяльності. Основне призначення діагностики полягає в отриманні інформації від інших підсистем з метою її

модифікації для нормування фінансових показників і формування сценарію стійкого розвитку суб'єктів господарювання.

Дослідження суті діагностики графічним методом дає можливість абстрагувати її від інших функцій фінансового менеджменту і розглядати діагностику як підсистему, яка є елементом механізму забезпечення фінансового управління і інших підсистем, що знаходяться у взаємозв'язках один з одним, що становлять певну цілісність. Таке тлумачення діагностики, як функції фінансового менеджменту, не суперечить вимогам конструювання складних систем на основі відомого системного підходу [43]. Графічна інтерпретація діагностики як функції фінансового менеджменту представлена на рис. 1.1.

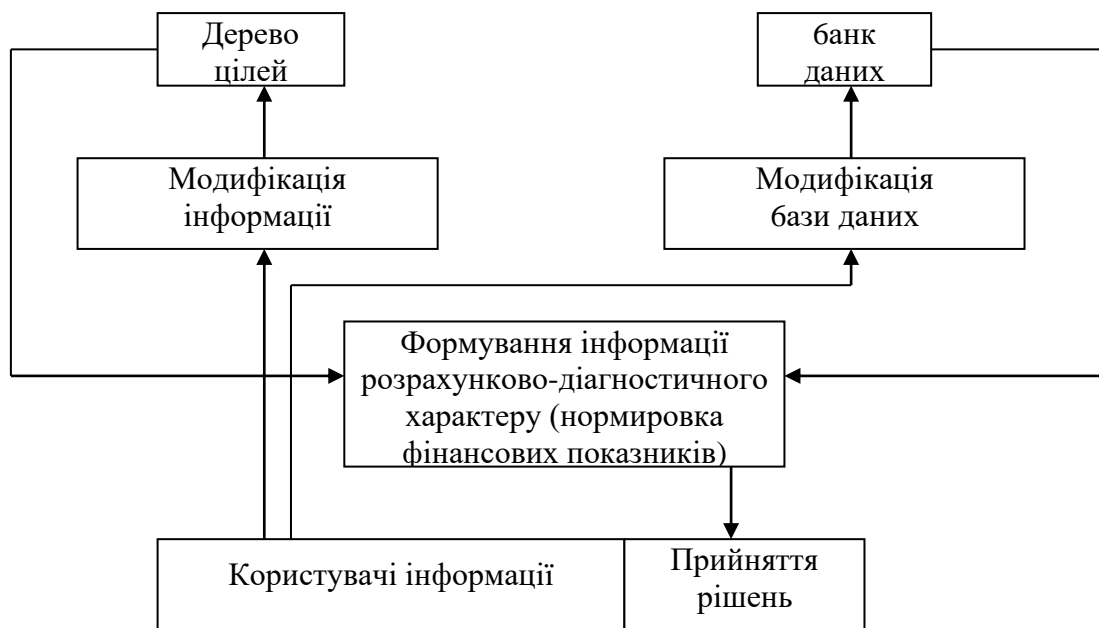

Рис. 1.1. Діагностика як функція фінансового менеджменту

В процесі викладу запропонованого підходу до діагностики як обов'язкового елементу механізму забезпечення фінансового управління використовуватимуться поняття «Економічна ситуація» і «рішення». Економічна ситуація – це причинно-наслідкова характеристика фінансового стану суб'єктів господарювання, яке з погляду суб'єктів управління може бути охарактеризоване відповідними оцінками (наприклад, ідеальне,

нормальне, задовільне, кризове, катастрофічне). Не співпадання бажаного і фактичного фінансового стану суб'єктів господарювання характеризується як проблемна ситуація. На думку ряду учених [57; 59] рішення – процес знаходження зв'язку між дійсним і бажаним станом суб'єктів господарювання.

Сама система діагностики є достатньо складною унаслідок ієрархічності структури і взаємозв'язків між елементами. Користуючись методом декомпозиції, по аналогії з кібернетикою, у складі діагностичних дій доцільно виділити, як мінімум, три найбільш важливих елементу: «вхід», «процес», «вихід». На «вході» моделюються можливі варіанти формування інформаційних даних. «Процес» передбачає моделювання процедур порівняння (зіставлення) декількох показників, а також констатації наявності або відсутності відхилень між ними. На «виході» здійснюється моделювання оцінки і модифікація показників, а також передача результатній інформації для ухвалення рішень.

У найбільш загальному вигляді процес діагностики можна представити трьома векторами (рис. 1.2):

вектор станів входів $X_t = (X_1, X_2, \dots, X_m)_t$;

вектор станів виходів $Y_t = (Y_1, Y_2, \dots, Y_n)_t$;

вектор внутрішніх станів $S_t = (S_1, S_2, \dots, S_k)_t$.

Не дивлячись на значний інтерес до теорії діагностики з боку учених, слід зазначити, що вони поки не охоплюють всієї сукупності складних проблем, які виникли в нових умовах ринкових трансформацій форм і методів господарювання. У цих дослідженнях в основному розглядаються методичні підходи до експрес-діагностики і комплексної діагностики по окремих функціональних напрямках: конкурентоспроможності, виробничого потенціалу, фінансового стану, фінансової стійкості. В той же час, через багатоаспектність і даної проблеми, розробці методичних положень по фінансовій діагностиці не приділено достатньої уваги, а існуючі методичні підходи вимагають вдосконалення.

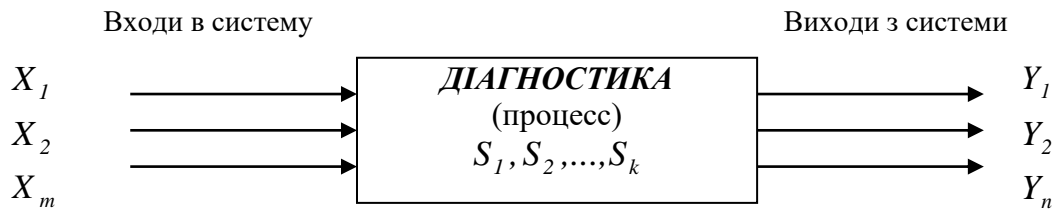

Рис. 1.2. Система діагностики фінансового стану

До завдань, що вимагають першочергового рішення, слід віднести: формування організаційно-методичного механізму фінансової діагностики; оптимізацію структури капіталу, діагностику вибору альтернатив фінансової стратегії стійкого розвитку суб'єктів господарювання. Крім того, при традиційному підході до фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання не враховуються функціональні залежності між керованими параметрами вартістю суб'єктів господарювання, такими, як витрати, прибуток і ризик; чистий дохід і структура капіталу. В зв'язку з цим безперечна значущість методичних підходів до оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання і розробки рекомендацій по прогнозуванню його зростання.

Фінансова діагностика діяльності суб'єктів господарювання в даному дослідженні здійснюється на основі системного підходу, який базується на принципах системного дослідження і конструювання економічних об'єктів. Відповідно до цього підходу дослідження ґрунтується на таких методологічних принципах: системність, комплексність, інтегрованість, адаптивність, ціліорєєнтованість.

Принцип системності вимагає ув'язки кожного з напрямів фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання з іншими напрямами, створюючи в їх взаємозв'язку систему, забезпечуючи таким чином повноту і реальність висновків. Це означає, що вирішувати завдання, що стоять перед діагностикою, за допомогою якої досліджується динаміка фінансового стану суб'єктів господарювання, можна тільки за наслідками сукупної оцінки загальних тенденцій. Це підтверджується тим, що зміни

параметрів в одному показнику роблять вплив на інші показники. Тому діагностика повинна забезпечувати розгляд економічних процесів (елементів) в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Цей принцип вимагає взаємозв'язку всіх функцій фінансового менеджменту.

Розгляд діагностики з погляду системного підходу показує, що вона виявляється одночасно в чотирьох аспектах: (1) функціональному – як функція управління, що забезпечує зворотний інформаційний зв'язок з об'єктом фінансового управління; (2) аналітичному – як аналітичний базис, який є фундаментом, для оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання і нормування фінансових показників стратегічних фінансових планів; (3) інформаційному – як система заснована на формуванні спеціальної інформації, використовуваної для ухвалення управлінських рішень; (4) динамічному – у формі кількісного вимірювання динаміки оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання.

Структура і функції діагностики вивчаються як на стадії діагностики, так і на стадії синтезу і модифікації інформації. Мета діагностики пізнання закономірностей функціонування досліджуваного об'єкту управління. Використання кібернетичного підходу в процесі діагностики дає можливість досліджувати і оцінити фінансовий стан суб'єктів господарювання під іншим кутом, чим він досліджувався на основі відомих традиційних підходів фінансово-економічного аналізу.

У справжній роботі методологія формування механізму підтримки діагностики будується на основі таких концептуальних положень. По-перше, діагностика має управлінську орієнтацію, тобто вона розглядається як обов'язковий елемент механізму забезпечення прогностично-регулюючої функції управління.

На відміну від традиційного підходу сформований новий тривимірний наочний простір діагностики, з якими пов'язані процедури діагностики: перший – елементи діагностики; другий – функції фінансового управління, до складу яких входять діагностика, фінансове планування, облік, фінансово-економічний

аналіз, інформаційне забезпечення; третій – зовнішнє економічне середовище, в якому функціонує система фінансового управління і її системи підтримки. Кожен з виділених блоків об'єднує ряд власних методів і показників, використовуваних для оцінки стану і модифікації структури керованих функцій. Для реалізації прогностично-регулюючої функції діагностики визначаються середовище (рівні), суб'єкти, об'єкти, процедури, документальний супровід і послідовність формування інформації.

По-друге, системний підхід до дослідження економічних процесів припускає багаторівневу структуру, представлену чотирма блоками: 1) формування цільової функції фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання; 2) діагностика на стадії розробки і формування механізму забезпечення фінансового управління, об'єднана в три етапи: експрес-діагностика внутрішнього середовища, експрес-діагностика зовнішнього середовища, узагальнення результатів експрес-діагностики: виявлення проблемних ситуацій і «вузьких» місць, розробка рекомендацій по ідентифікації відхилень; 3) комплексна діагностика діяльності суб'єктів господарювання; 4) використання результатів діагностики для формування сценарію стійкого розвитку суб'єктів господарювання, контроль за реалізацією фінансового плану.

Приведені блоки діагностики відрізняються деталізацією, конкретністю аналітичних процедур і висновків. В цілому всі блоки діагностики розмежовані на дві групи: експрес-діагностика і комплексна діагностика. Взаємозв'язок між ними забезпечується тим, що результати експрес-діагностики використовуються для обґрунтування пріоритетних напрямів комплексної діагностики.

Другий принцип, який витікає з наявності системи емерджентних властивостей – інтегрованості. Це основний принцип, ради якого конструюється модель інтегрованої оцінки і вибирається приватна система показників. Соколов Я.В. вважає, що інтегрованість – це діалектична єдність різних по своїй суті видів інформації, переслідуючих мету розчинення старого змісту інформації і на якісно новій основі створення нової

інформації, що задовольняє потреби управління [91, з. 21-22]. Реалізація даного принципу представлена розробкою і використанням інтегральних показників, що отримуються на основі узагальнення приватних показників. Причому інтегральний показник розглядається не ізольовано від приватних, а у взаємозв'язку з ними. Використання інтегрованої інформації діагностики дає можливість забезпечити узгодженість ухвалення рішень як по напрямках діяльності – операційній, фінансовій, інвестиційній, так і по рівню – стратегічні, тактичні.

Принцип комплексності також є ключовим принципом діагностики. Принцип комплексності діагностики означає, що опис досліджуваного об'єкту з погляду поставленої мети повинен охопити всі основні аспекти проблемної ситуації. У разі незадоволення даної вимоги розглядаємое рішення часто залишається одностороннім, а його реалізація приводить до виникнення або поглиблення інших суперечностей. Комплексність виявляється в: (1) багатоаспектності – оцінюються різні характеристики фінансового стану (ефективність операційної, фінансовій діяльності, фінансова рівновага); (2) багатоваріантності процедур діагностики – зіставлення результатів з декількома базами порівняння; (3) багатокритеріальності оцінки – вибір критеріїв оцінки визначається користувачами інформації; (4) формі уявлення – побудова логічних блок-схем, діаграм, алгоритмів, опису і формулювання рекомендацій для ухвалення рішень.

Принцип адаптивності – припускає постійний моніторинг і аналіз результатів діагностики з метою коректування фінансових показників стратегічних планів і управлінських рішень. Це означає, що діагностика не обмежена рамками економічної системи, тобто при формуванні банку даних необхідно враховувати зміни навколишнього середовища і своєчасно вносити корективи до інформації.

Як і будь-яка система, діагностика виділяється з навколишнього середовища на основі певної процедури, яка передбачає уточнення об'єктів

діагностики (фінансового стану і формуванні інформації про нього) і визначення мети дослідження.

Графічна інтерпретація діагностики, представлена на рис. 1.3, дозволяє прослідкувати взаємозв'язок її процедур з окремими рівнями управління і зовнішнім середовищем. Керуючись кібернетичним підходом слід підкреслити, що система пов'язана із зовнішнім економічним середовищем, зовнішнє середовище діє на систему через виходи, а діагностика діє на навколишнє середовище через виходи. Звідси з одного боку, стан макросередовища визначає кількість і субординацію суб'єктів діагностики, складність структури об'єктів діагностики, цільові орієнтири і спрямованість процедур діагностики. А з іншою, діагноста надає відповідний вплив на стан зовнішнього середовища і систему фінансового управління, оскільки за допомогою модифікації інформації підприємств, дозволяє виявляти проблемні ситуації і вносити необхідні коректування для їх ідентифікації. Одночасно процедури стратегічної діагностики надають вплив на систему фінансового менеджменту і її елементи. Таким чином, за допомогою діагностики можна звести до мінімуму невизначеність навколишнього середовища і її негативні наслідки.

Рис. 1.3. Графічна інтерпретація середовища діагностики

фінансового стану суб'єктів господарювання

З методологічної точки зору фінансова діагностика діяльності суб'єктів господарювання орієнтована, перш за все, на підтримку ухвалення рішень у сфері фінансового управління. Суб'єктами діагностики виступають

менеджери і власники, об'єктом – фінансовий стан суб'єктів господарювання. Взаємозв'язок суб'єктів діагностики з об'єктами досягається за допомогою процедурного комплексу – сукупності методів, ресурсів і методичного забезпечення. Звідси можна зробити вивід, що діагностика є спеціалізованим різновидом управлінської діяльності. Основне призначення діагностики полягає в отриманні інформації від інших підсистем з метою її модифікації для нормування фінансових показників і формування сценарію стійкого розвитку суб'єктів господарювання.

Проблема формування механізму фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання розглядається в двох аспектах: (1) з погляду теорії бізнесу і його природи; (2) з позицій фінансового менеджменту, як специфічна область, уміння передбачати майбутній розвиток суб'єктів господарювання і використовувати результати діагностики при виборі альтернатив його стратегії. Обидва аспекти діагностики тісно взаємозв'язані і взаємообумовлені. Можливість і необхідність діагностики зумовлена умовами функціонування суб'єктів господарювання.

Принцип ціліорєєнтованості системи припускає чітке виділення меж об'єкту діагностики, адресність і конкретність висновків. Діагностові не слід проводити «взагалі», вона повинна переслідувати певну мету. При цьому цілі слід розмежовувати на: необмежені - направляючі, так звані траєкторні (зростання потенціалу ефективності операційної діяльності); обмежені, зокрема точкові (досягнення певного рівня рентабельності, ефективності і т.п.); і інтервальні, задані інтервалом показника, коли потрібно отримати результат в межах встановлених обмежень від мінімального до максимального значення; реальні цілі – визначення мети з урахуванням можливостей суб'єктів господарювання; адекватні - відповідність методик, що виробляються, або моделей діагностики описуваним нею реальним економічним процесам і явищам, бо порушення даної вимоги приведе до помилкових розрахунків і виводів.

Формулювання мети фінансової діагностики діяльності суб'єктів

господарювання передбачає постановку гіпотези, яку слід довести. У даному підході використовується тривимірне представлення декомпозиції цілей: рівні – варіанти – рішення у вигляді рекомендацій. Остання процедура діагностики на даному етапі передбачає трансформацію головної мети в дерево цілей. В результаті виходить синтезоване дерево «мета – показник», за допомогою якого можна отримати відповіді на поставлені питання типу: «Яким чином можна досягти підвищення рентабельності позикового капіталу? (за рахунок збільшення чистого прибутку або зменшення частки позикового капіталу на 5%)». Проте слід підкреслити, що варіантів декомпозиції завжди декілька і сама декомпозиція базується на суб'єктивній оцінці важливості тієї або іншої цілі. Звідси, принцип ціліорєнтованості вимагає побудови інформаційної моделі дерева рішень, де будуть виділені: рівні цілей, коефіцієнт відносної важливості, напрями і умови досягнення цілей, графічна інтерпретація прийнятного критерію вибору способу оцінки стану суб'єктів господарювання. Як приклад, графічна інтерпретація форми побудови дерева цілей підвищення ефективного використання фінансових ресурсів представлена на рис. 1.4.

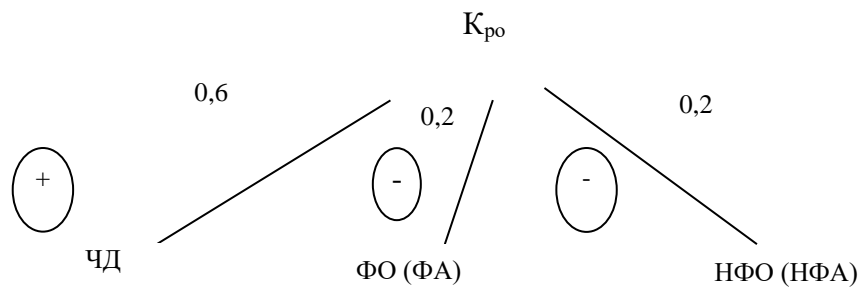

Рис. 1.4. Граф цілей підвищення ефективності використання фінансових ресурсів

K_{po} – коефіцієнт ресурсовіддачі; ЧД – чистий дохід; ФО – фінансові обов'язки; НФО – не фінансові обов'язки; ФА – фінансові активи; НФА – не фінансові активи.

Кількісні характеристики важливості цілей встановлюються в межах від нуля до одиниці і визначаються коефіцієнтами, відібраними за принципом важливості цілей (КОВ) і дії на реалізацію головної мети. Останні

дозволяють оцінити, в скільки разів кожна мета перевершує інші по властивості важливості. Знак «плюс» або «мінус», вказаний поряд з кожною, визначає раціональний (бажане) напрям руху мети (плюс – збільшення, мінус – зменшення). Якщо ж знак не вказаний, то у такому разі вважається, що даний показник не змінюється. Звідси витікає, що головне місце в такій системі, як діагностика, займає блок розрахунків і вибору альтернатив. Синтез графа цілей і груп показників дозволяє сформулювати варіанти рішень досягнення поставлених цілей.

Формування механізму підтримки фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання розглядається через призму функцій систем підтримки фінансового управління по чотирьох аспектах: 1) функціональному – як функція управління, що забезпечує зворотний інформаційний зв'язок з об'єктом фінансового управління; 2) аналітичному – як аналітичний базис, який є фундаментом, для оцінки фінансового стану і нормування показників фінансових планів; 3) інформаційному – як система заснована на формуванні спеціальної інформації, використовуваної для ухвалення управлінських рішень; 4) динамічному – у формі кількісного вимірювання динаміки показників фінансового стану суб'єктів господарювання.

1.2. Аналіз підходів до фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання

Регульована система фінансового управління в нових умовах ринкових трансформацій висуває нові вимоги і завдання перед такою системою підтримки, як діагностика. У даному підході діагностика розглядається як функція фінансового менеджменту і обов'язковий елемент механізму його забезпечення. Її методологія повинна бути адекватній логіці досліджуваного об'єкту. Це означає, що ефективність фінансового управління підприємством визначається вибором адекватних моделей стійкого розвитку, конструювання

яких можливо на основі інформації розрахунковий-діагностичного характеру.

У економіці діагностика застосовується з метою виявлення закономірностей, тенденцій і оцінки змін економічних процесів для адаптивної дії на них і розробки рекомендацій по ухваленню рішень. Що ж до наукового аспекту даної проблеми, то єдність в понятті “діагностика” не досягнуто і ситуація з її тлумаченням залишається дискусійною. Основна дискусія в наукових кругах ведеться щодо функціонального змісту діагностики. В цілому результати дослідження свідчать про те, що на сучасному етапі сформувалися чотири напрями концепції діагностики: аналітична, інформаційна, антикризова, і консультаційна (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Аналіз підходів до діагностики, як інструментарію дослідження процесів фінансового управління

Автори	Вигляд	Характеристика пріоритетних аспектів діагностики
Ожегов С.І. [49, з. 164]	Дослідження	Діагностика розглядається як вчення про виявлення і способи визначення діагнозу.
Бланк І.А. [13, з. 276]	Аналітична	Діагностика розглядається як початкова точка дослідження системи управління, яка визначає її як регулярну оцінку параметрів за даними фінансового обліку на базі аналітичних процедур
Мніх Є., Кучер О. [45, з. 202] Погостинська Н.Н. [55, з. 60-69] Ковальов А.П. [29, з. 256-294] Ковальов В.В. [31]	Аналітична	Пріоритетним аспектом діагностики є оцінка фінансового стану з метою визначення первинних ознак майбутнього кризового стану.
Тренев Н.Н. [70, з. 494]	Аналітична	Діагностика процесів фінансового управління
Коласс би. [33, з. 42] Самочкин В.Н. [63, з. 44-116]	Аналітична	Виявлення симптомів і явищ, які можуть вплинути на досягнення поставлених цілей і завдань, піддаючи небезпеки плановану діяльність при виробленні рішень, що коректують, або перегляду цілей і прогнозів.
Сокорінська І.Г. [66, з. 99-95] Любушин Н.П. [42]	Аналітична	Діагностика фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання
Кизим Н.А., Забродський В.А., Зінченко В.А., Кончак Ю.С. [25, з. 49]	Аналітична	Діагностика фінансового стану і стійкості суб'єктів господарювання з метою встановлення причин порушення пропорцій у фазах циклу кругообігу капіталу суб'єктів господарювання
Воронкова А.Е. [93, з. 152-197]	Управлінська	Діагностика конкурентноздатного потенціалу
Рапопорт В.Ш. [57, з. 7]	Інформаційна	Діагностика виявлення проблемних ситуацій і суперечностей в обстежуваному об'єкті і “вузьких місць” в системі управління підприємством, з метою їх ідентифікації при ухваленні рішень.
Коротков Е.М. [94, з. 215]	Інформаційна	Діагностика розглядається як спосіб виявлення і визначення ознак і причин відхилення об'єкту від нормування завдань і цілей
Олексюк О.С. [50, з. 71]	Інформаційна	Діагностика розглядається як процес ідентифікації проблем в поточному періоді при ухваленні рішень
Ананькіна Е.А., Данілочкіна	Інформаційна	Діагностика ототожнюється з фінансовою експертизою,

С.В., Данілочкіна Н.Г. [95, з. 163]		що проводиться з метою виявлення ранньої стадії збоїв і недоліків в діяльності суб'єктів господарювання, потенційно небезпечних з погляду неплатоспроможності
Таль Г.К. [96, з. 607-715]	Антикризова	Оцінка якості фінансової політики і фінансового стану з метою розробки методики інституційних норм поведінки досліджуваного суб'єкта
Ковальов А.П. [29, з. 11]	Антикризова (функціональна)	Діагностика розглядається як різновид фінансового аналізу націленого на виявлення причин банкрутства
Терьохин В.И. [91, з. 95-90]	Антикризова	Діагностика банкрутства і оцінка перспективного розвитку неплатоспроможного суб'єктів господарювання
Романов А.Н., Одинцов Б.Е. [59, з. 190, 293]	Консультаційна	Система діагностики орієнтована на інформаційний супровід осіб, що ухвалюють рішення у сфері аудиту, бізнесу і фінансового стану

В рамках першого напрямку [13, з. 276; 93, з. 152; 25, з. 49; 34, з. 46-51; 55, з. 60-69; 70, з. 494; 45, з. 202] діагностика розглядається як аналітична функція управління, яка виявляється при дослідженні стану і поведінки об'єкту управління впродовж певного періоду часу. Так, на думку бланка І.А., діагностика – це початкова точка дослідження системи управління, яка визначає її як регулярну оцінку параметрів за даними фінансового обліку на базі стандартних процедур аналізу [13, з. 276]. Підкреслимо, що в цьому визначенні простежується акцент на значущість аналітичної інформації, за допомогою якої встановлюється комунікаційний зв'язок в системі управління.

Далі бланк І.А. пропонує розглядати діагностику банкрутства в два етапи: 1) експрес-діагностика – раннє виявлення ознак кризового розвитку суб'єктів господарювання [13, з. 292]; 2) фундаментальна діагностика – передбачає розгорнену картину кризового фінансового стану суб'єктів господарювання і конкретизацію форм і методів майбутнього його фінансового оздоровлення [13, з. 293]. При такому підході простежується антикризова спрямованість діагностики.

Прихильники другого напрямку, представником якого є Раппопорт Б.М., Олексюк А.С., Коротков Э.М., Самочкин В.Н. пов'язують діагностику з процесом виявлення проблемних ситуацій і суперечностей в обстежуваному об'єкті і “вузьких місць” в системі управління підприємством, їх ідентифікацію при ухваленні рішень [97, з. 15; 50, з. 71; 57, с.7; 63, з. 44]. Такої ж думки дотримується Е.А. Ананькіна, С.В. Данілочкіна і Н.Г. Данілочкіна, ототожнюючи діагностику з фінансовою експертизою, що

проводиться з метою виявлення ранньої стадії збоїв і недоліків в діяльності суб'єктів господарювання, потенційно небезпечних з погляду загострення неплатоспроможності [95, з. 163; 99]. Приведені визначення обмежують роль і суть діагностики, оскільки тільки комплексне дослідження економічних процесів і оцінка їх динамічних змін за допомогою системи показників дають можливість створити аналітичний базис для вибору управлінських рішень.

Третій напрям, широко вживаний в міжнародній і вітчизняній практиці антикризового управління, увійшов під назвою комплексної діагностики неплатоспроможних підприємств [25; 29, з. 11; 59; 66, з. 99-95; 96, з. 607-715; 91, з. 95-90]. Представники даного підходу пропонують проводити комплексну діагностику суб'єктів господарювання через функції управління: економічну, функціональну, технічну, соціальну, фінансову, менеджменту і організації, зовнішнього середовища суб'єктів господарювання, стратегічну. Так метою функціональної діагностики «управління – фінанси» – є оцінка якості фінансової політики і ефективності методів управління на основі аналізу і оцінки фінансового стану управління, вибору методів і процедур її організації [96, з. 146-147].

І тут важливо звернути увагу на методичний підхід запропонований Кизимом Н.А., Забродським В.А., Зінченко В.А., Кончаком Ю.С., які виділяють два його етапу: експрес-діагностика – попереднє виявлення порушень пропорцій у фазах циклу кругообігу капіталу і фундаментальна діагностика – з метою визначення причин порушення пропорцій кругообігу капіталу, їх кількісної оцінки і розробки рекомендацій по їх ідентифікації [25, з. 49].

Проте при всіх відмінностях існуючих трактувань можна побачити, що вся структура ситуативно-цільового поля діагностики представляється як сукупність таких елементів: процес – об'єкт (економічна система або елемент); цільова функція; процедури – методи обробки і перетворення інформації з метою вироблення рішень коректувань або перегляду рішень. В зв'язку з цим слід звернути увагу на методичний підхід до фінансової

діагностики, запропонований 6. Коласом, при якому виявлені симптоми несприятливих відхилень повинні враховуватися на етапі вироблення рішень, що коректують, і (або) перегляду цілей і прогнозів. Саме при такому розумінні явно простежується, з одного боку, – регулююча, а з іншої – стратегічна функція фінансової діагностики.

Прихильники четвертого напрямку [59, з. 190, 293; 99] прирівнюють систему діагностики до інформаційних систем економічної орієнтації, що радять, в завдання яких входить інформаційний супровід осіб, що ухвалюють рішення у сфері аудиту бізнесу і фінансового стану. Системи характеру, що радять, є локальними і базуються на різних типах знань. Форма уявлення і спосіб обробки знань залежить від цілей, завдань і осіб, що ухвалюють рішення. Ідея про створення систем діагностики типу, що радять (консультативного), була розкрита і експериментально підтверджена російськими ученими А.Н. Романовим і 6.Е. Одінцовим [59, с.190, 293]. Найбільша увага в даних розробках приділена питанням проектування інформаційних систем, що радять, з використанням програмних засобів ЕОМ в діагностуванні фінансового стану суб'єктів господарювання при проведенні аудиту.

У сучасних умовах значущість фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання підвищується у зв'язку з тим, що аудиту набуває стратегічний характер, оскільки направлений на виявлення підприємницької ризику інвестора, тобто на діагностичну оцінку стратегічної вартості суб'єктів господарювання. Мова йде не стільки про оцінку достовірності фінансової звітності, скільки про експертизу бізнесу і підтвердження активів, що становлять, і пасивів і реального фінансового стану суб'єктів господарювання. Це пов'язано з тим, що фінансовий стан є комплексною характеристикою, що відображає безперервність діяльності суб'єктів господарювання.

Пропонований підхід до розвитку методології діагностики базується на тих позиціях, коли нові методичні положення не можуть бути незмінними і

універсальними. Правила обґрунтування і критерії узгодженості в діагностиці не є жорсткими, і дослідники можуть інтерпретувати їх на основі наукових гіпотез і діагностичних процедур.

Далі зосередимо увагу на розкритті механізму діагностики як функції фінансового управління, що коректує. Реалізація даної функції можлива за наявності двох умов: (1) правила ухвалення рішень заздалегідь визначені; (2) цілі і завдання діагностики зумовлюють набір і послідовність підготовки, узагальнення і модифікації інформації для ухвалення рішень.

Як і будь-яка система, діагностика виділяється з навколишнього середовища на основі певної процедури, яка передбачає уточнення об'єктів діагностики (фінансового стану і формуванні інформації про нього) і визначення мети дослідження. Проблема формування механізму фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання розглядається в двох аспектах: (1) з погляду теорії бізнесу і його природи; (2) з позицій фінансового менеджменту, як специфічна область, уміння передбачати майбутній розвиток суб'єктів господарювання і використовувати результати діагностики при виборі альтернатив його стратегії. Можливість і необхідність діагностики зумовлена умовами функціонування суб'єктів господарювання. Виходячи з логіки і методології наукового пізнання в справжньому дослідженні основна увага зосереджена на таких етапах фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання: формування цілей і постановка завдання; підготовка бази даних, вибір методів і засобів діагностики; формування банку даних; тестування і модифікація даних; видача рекомендацій для ухвалення рішень. Результати графоаналітичного дослідження, представлені на рис. 1.5, дозволяють сформулювати твердження про те, що запропонований підхід до діагностики полягає в підборі відповідних розрахунково-діагностичних схем, що характеризують фінансовий стан об'єкту дослідження.

Ефективність процедур діагностики залежатиме від уміння експерта оцінити стан досліджуваного об'єкту, сформулювати «діагноз» і виробити

відповідні рекомендації по вибору управлінських рішень. По суті, діагностика як вид діяльності в першу чергу повинна бути орієнтована на реалізацію функції моніторингу внутрішнього і зовнішнього економічного середовища в тактичних і стратегічних вимірюваннях.

Основна функція фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання полягає в інформаційному забезпеченні ухвалення управлінських рішень.

Для того, щоб виконувати своє призначення як інструмент фінансового управління, фінансова діагностика діяльності суб'єктів господарювання повинна володіти певними властивостями системи, що розвивається, тобто мати базову оболонку для наповнення інформацією, яку можна модифікувати і використовувати для ухвалення рішень.

Рис. 1.5. Структурно-логічна схема механізму діагностики фінансового стану суб'єктів господарювання

З цих позицій діагностові слід розглядати як різновид інформаційного зв'язку, зміст якого полягає в спостереженні за процесом функціонування економічного об'єкту з метою своєчасної сигналізації про появу несприятливих явищ, оцінки і видачі рекомендацій для їх ідентифікації.

Ефективність і якість результатів фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання багато в чому визначається характеристиками використовуваного методологічного і програмного забезпечення. Ключовими елементами методологічного забезпечення діагностики є: система показників; джерела інформації; методи і процедури діагностики, використовувані для дослідження фінансового стану; методичні підходи до розрахунку показників; рекомендації по узагальненню і правила представлення результатів діагностики (таблична, графічна) для ухвалення рішень.

В умовах використання ЕОМ всі етапи організації діагностики складають єдиний технологічний процес управління. І тут слід звернути увагу на думку І.А. бланка, який розглядав інформаційне забезпечення як процес безперервного цілеспрямованого підбору відповідних інформаційних показників, необхідних для здійснення аналізу, планування і підготовки управлінських рішень [12, з. 60]. Виходячи з цього витікає, що інформаційне забезпечення є концептуальна модифікація фактів (процесів) фінансово-економічної діяльності суб'єктів господарювання, в ході якої цілеспрямовано підбираються індикатори, що дозволяють найбільш простим способом і з необхідною достовірністю оптимізувати вибір альтернатив ухвалення рішень. Розгляд проблем інформаційних основ управління був би неповним без розуміння того, яка роль і контури функціонування інформації і можливість її узагальнення і модифікації для діагностування фінансового стану. Тут виникає ряд питань.

Перший з них полягає в тому, яким чином досягається діалектична єдність інформації, що отримується з різних підсистем фінансового управління. З цього питання, відзначає Романов А.Н. і Одинцов Б.Е.,

інформаційну систему слід розглядати як сукупність двох підсистем (керованою і такою, що управляє), де реалізуються різні функції управління: планування, організація, облік і аналіз, контроль і регулювання, ухвалення рішень [59]. Останні пов'язані з конкретними сферами діяльності: операційною, інвестиційною і фінансовою. Враховуючи це, зрозуміла цінність інформації в реалізації різних функцій управління і координації дій при ухваленні рішень.

Другим істотним питанням є те, яким чином виявляється емерджентна властивість інтегрованості інформації. У даному дослідженні ключову роль грають інтегральні показники, що характеризують поточний і перспективний розвиток досліджуваної системи в цілому з урахуванням взаємозв'язку чинників усередині неї. Звідси інтегрована оцінка є багатоаспектною і повинна охоплювати багато умов і результати всіх сфер і рівнів діяльності суб'єктів господарювання, а також чинники його стійкого розвитку.

Третій пов'язаний із структуризацією інформаційного забезпечення механізму фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання і його вдосконалення стосовно нових об'єктів і наочного дослідження елементів діагностики. Пізнання меж інтеграції інформації можливо на основі дослідження об'єктів і показників, які містяться в інформації.

Найбільш прийнятним з позицій практичної доцільності і наукового обґрунтування інформаційного забезпечення в побудові механізму фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання представляється моніторинг – спостереження, оцінка і прогноз процесів реалізації всіх функцій фінансового управління, де кожен блок виступає самостійним інформаційним комплексом (діагностика, стратегічне фінансове планування, фінансовий, управлінський і стратегічний облік, фінансовий контролінг). Інтегрованість функцій управління досягається тим, що, по-перше, для дослідження і рішення завдань (процесів, операцій, фактів) управління використовується єдина інформація, яка фіксується в банці даних інформаційної системи. По-друге, вхідна інформація збирається,

переробляється і у разі потреби використовується в інших підсистемах. Це дозволяє реалізувати кібернетичний підхід до формування інформації, заснований на понятті "система", що складається з окремих елементів, відповідно зв'язаних між собою. Даний підхід лежить в основі побудови діагностичних моделей, графіків, модифікації фінансових процесів і чинників при виборі стратегічних орієнтирів (завдань) незалежно від їх конкретного змісту.

З позицій наукового обґрунтування концептуальним засобом для цілей системного представлення яких-небудь об'єктів або процесів є моделювання. Як вже розглядалося вищим, процес розробки кожного блоку завдань фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання визначається заданою метою і зумовлює набір і послідовність входів інформації, модифікації (перетворення) і виходу інформації. У даному підході моделювання розглядається як новий ступінь узагальнення інформації, що дозволяє глибше і краще осмислити вже відомі методи, а також дістати можливість для розкриття невідомих раніше закономірностей перетворення інформації для опису станів економічної системи.

Розглядаючи інформацію як об'єктивне існування, вибір найбільш прийнятної інформаційної моделі залежить від умов і чинників, які визначають інформацію як об'єктивне існування. Такий підхід відомий під назвою теорії непередбачених обставин, яка була запропонована Отлі (Otlel, 1990). Теорія дії в умовах невизначеності виходить з того, що універсальної структури інформації не існує і визначення характеристик інформаційної системи залежить від конкретно заданих обставин і умов [20, з. 614].

Впорядкованість взаємозв'язків елементів на різних етапах управління досягається за допомогою інтеграції властивостей первинного віддзеркалення процесів і господарських операцій діяльності суб'єктів господарювання, а також використання власних методів подальшої її трансформації і інтерпретації для створення нової інформації. Як мета в даному дослідженні визначена оптимізація взаємозв'язків і залежностей

інформаційних потоків на конкретному етапі діагностики, яка досягається за допомогою формування інформації із зворотним зв'язком. Структуру елементів і взаємозв'язків між ними визначає інформаційна модель. При побудові інформаційної моделі пропонується враховувати наступні постулати.

Перший постулат. Методологія розвитку фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання припускає побудову моделі інформаційного забезпечення, об'єднуючої ключові підсистеми фінансового управління: діагностику, фінансове планування, фінансовий, управлінський і стратегічний облік. Структурно-логічна схема інтеграції взаємозв'язку функцій систем підтримки стратегічного фінансового управління представлена на рис. 1.6.

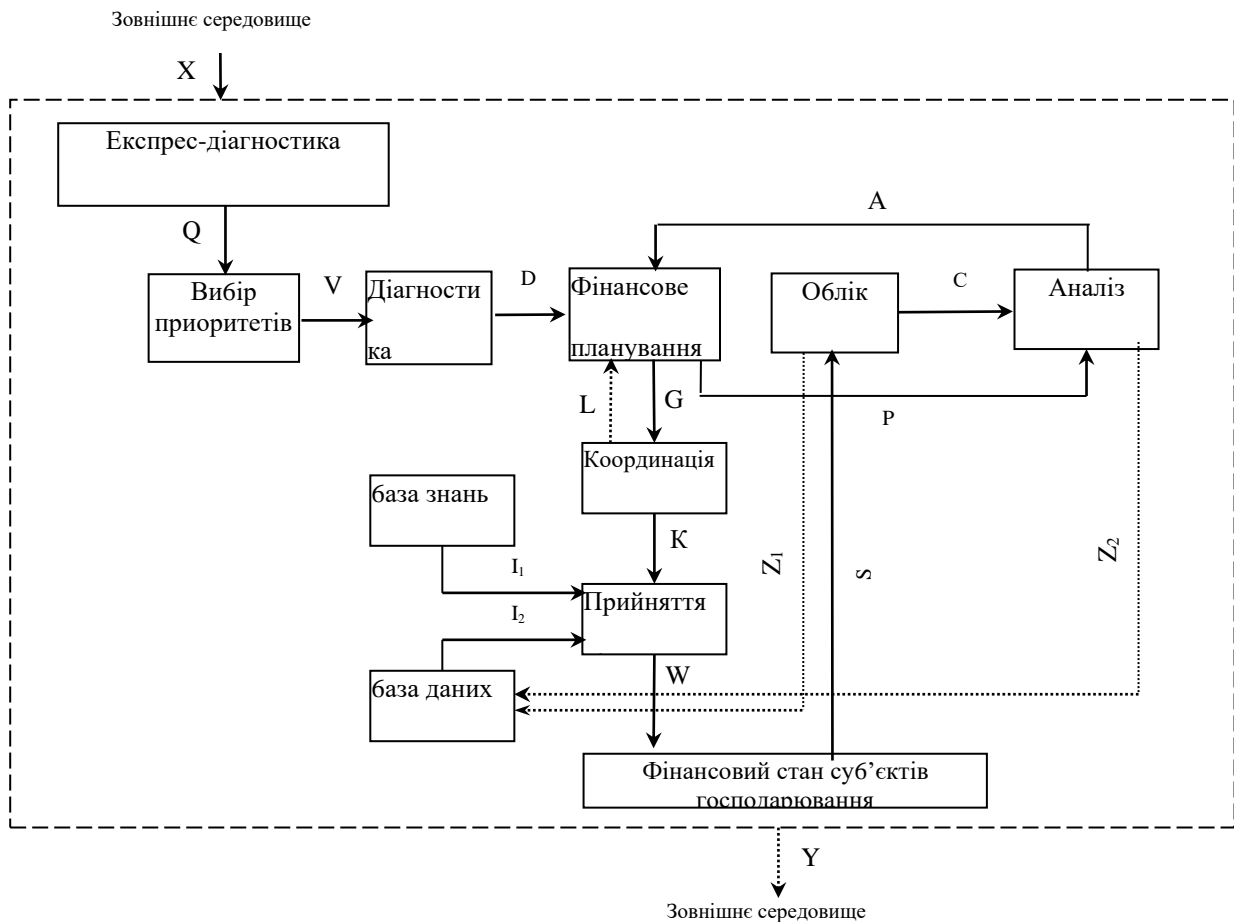

Рис. 1.6. Інтеграція взаємозв'язку функцій систем підтримки фінансового управління

У загальному вигляді сукупність функцій систем підтримки фінансового управління суб'єктів господарювання може бути представлена таким чином:

$$F : X \times Q \times V \times D \times G \times U \times K \times W \times C \times P \times A \times Y \times I_1 \times I_2. \quad (1.1)$$

Оскільки діагностика припускає виявлення і ідентифікацію несприятливих ситуацій, "вузьких" місць, визначення допустимих відхилень від базових показників, пошук резервів зростання потенціалу фінансової стійкості в перспективному періоді, то її реалізація може бути представлена у такому вигляді:

$$D_i : X \times V. \quad (1.2)$$

Другий постулат. Структуру інформаційної моделі визначають елементи, процедури, способи систематизації і класифікації інформації. Процес конструювання інформаційної моделі передбачає внутрішню і зовнішню модифікацію економічних процесів. Внутрішня модифікація інформації визначається головною метою, що стоїть перед підприємством, – забезпечення стійкого розвитку суб'єктів господарювання на довготривалу перспективу. Зовнішня модифікація передбачає комбінацію і інтерпретацію інформаційних даних, отриманих з різних систем забезпечення для опису конкретного стану (поведінки) суб'єктів господарювання або вибору альтернатив фінансової стратегії стійкого розвитку.

Концептуально трансформація фактів і фінансових процесів вимагає в кожному випадку збалансованості між порівнюваними показниками, що відображають конкретні результати суб'єктів господарювання по таких аспектах: 1) інформаційному – витікаюча інформація про результати (пасив) і їх склад (актив); 2) імітаційний-правовому – права власників (пасив) і майно (актив); 3) фінансовому – об'єм джерел (пасив) і об'єм засобів, витрачених підприємством (актив); 4) матеріальному – зміни в результаті фінансово-економічної діяльності вартості активів і пасивів суб'єктів господарювання.

На своєрідному симбіозі цих теоретичних міркувань побудована інформаційна структура, визначувана сукупністю зв'язків, за допомогою яких

об'єднуються між собою суб'єкти і об'єкти господарського процесу, і сукупністю пропорцій між матеріально-речовинними і фінансовими потоками. Вона складається з двох груп: матеріальною і фінансовою; у першій – цінності виступають самі по собі як узагальнювальні вимірники, в другій – показники виступають як об'єкти. Взаємозв'язок і взаємодія функціонування елементів управління фінансово-економічною діяльністю може розглядається в двох аспектах: інформаційному і тимчасовому. З інформаційної точки зору процеси, операції фінансово-економічної діяльності не адекватні один одному. Чим менше очікується настання події, тим більше інформованість, яка створює пріоритет, обумовлюючий надходження і перетворення інформації для ухвалення рішень. З просторової точки зору всі економічні явища діляться на доконані, такі, що здійснюються і здійснення яких очікується. Причому доконані економічні події не беруться до уваги, найголовніше при фінансовій діагностики діяльності суб'єктів господарювання – це потенційність, яка повинна бути відображена відповідною інформацією.

Разом з тим окремі економічні явища (процеси) існують автономно, вони не інтегруються і не переходять один в одного, кожен з них модифікує самостійно, а в процесі загальної модифікації між ними встановлюється конгруентність. Щоб задовольняти інформаційні потреби ухвалення рішень, необхідно мати в своєму розпорядженні відповідні джерела початкових даних для отримання вхідних даних і на їх основі перетворювати інформацію для ухвалення рішень. Звідси і виникає проблема, з одного боку, – задоволення інформаційних потреб, а з іншою, – необхідність інтеграції інформації, що отримується з інших підсистем управління.

Третій постулат. Результат діагностики (вихід) визначається завданнями. У даному дослідженні як ключові завдання фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання визначені наступні: 1) формування цільової функції діагностики; 2) експрес-діагностика; 3)

комплексна діагностика; 4) прогнозування показників балансу і фінансових результатів.

Принципова характеристика завдань і процедур діагностики приведена в табл. 1.2. Особливе місце в системі діагностики займає формування бази даних. Щоб зробити перший крок у напрямі оцінки фінансового стану, необхідно відповісти на питання: які основні показники можуть і повинні використовуватися на вході і виході з системи «діагноста» і який між ними існує взаємозв'язок? Число таких показників повинне бути, з одного боку, – мінімальним, а з іншою, – достатнім, щоб оцінити основні стани суб'єктів господарювання.

Результати дослідження переконують, що саме за допомогою економічних показників (далі просто показників) можна всесторонньо і однозначно оцінити стан і суть якого-небудь економічного процесу або явища. За своїм змістом економічні показники є відображенням дій, що реалізуються в господарській системі, вибраних в процесі ухвалення рішень. Будь-яке управлінське рішення і, відповідно, зміну безлічі дій, що реалізуються, знаходить своє віддзеркалення в динаміці економічних показників. Саме тому, разом з іншими методами діагностики (моделювання) в даному дослідженні пропонується як ознака впорядкування показників використовувати заходи їх динаміки (темпи або індекси зростання або приросту).

Таблиця 1.2

Завдання фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання

Діагностичні процедури	Етапи			
	Формування цільової функції	Експрес-діагностика	Діагностика фінансового стану	Прогнозування показників балансу і фінансових результатів
Визначення ключових об'єктів діагностики	P11 Цілі стабільного розвитку	P12 Індикатори фінансового ринку Ринкова кон'юнктура	P13 Фінансові ресурси і потоки	P15 Стратегічні цілі і дійсний потенціал фінансово-економічної стійкості Чинники макросередовища Набір альтернатив
Визначення індикаторів	P21 Принципи формування цілей	P22 Індикатори рівня інфляції	P23 Нормативи витрат Вибір коефіцієнтів	P25 Ефективність: синергія, ризик і якість

		процентних і податкових ставок	за принципом «істотності»	
Обґрунтування діагностичних процедур	P31 Побудова дерева цілей	P32 Трендовий аналіз	P33 Документальні і розрахункові процедури виявлення відхилень аналіз чинника	P35 Прогнозні розрахунки Імовірнісний аналіз
Передача інформації по центрах ухвалення рішень	P41 Виявлення невідповідності цілей інтересам різних груп суб'єктів економічних відносин	P42 Динамічний аналіз зміни чинників зовнішнього середовища Виявлення проблемних ситуацій і «вузьких місць»	P43 Оцінка стану і перспективи фінансового стану	P45 Нормування фінансових показників, визначення меж розвитку суб'єктів господарювання.
Контроль за дотриманням нормативних фінансових показників	P51 Керівництво Фінансовий, технічний директор	P52 _____	P53 Керівництво, планово-економічні і фінансові служби	P55 Керівництво, планово-економічні і фінансові служби

Ефективність і доцільність використання в методиці тих або інших показників залежатиме від мети, завдань і об'єктів дослідження діагностики. При цьому слід підкреслити, що розбіжності в постановці завдань діагностики пов'язані з розбіжністю у виборі показників, оскільки останні визначаються внутрішніми і зовнішніми користувачами інформації. Звідси, – вибір системи показників фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання залежатиме від того, на якого користувача повинна бути орієнтована дана інформація. Основні проблемні питання, що виникають і враховуються в ході проведення фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання, полягають у виявленні тенденцій і закономірностей розвитку суб'єктів господарювання; визначенні «вузьких» місць виробництва і їх впливу на фінансовий стан; виявленні резервів які можна використовувати для поліпшення фінансового стану.

1.3. Інформаційна база фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання і вимоги що пред'являються до неї

Основою інформаційної бази фінансової діагностики є фінансова звітність суб'єктів господарювання. Окрім неї, особливо широко у внутрішній діагностиці, використовуються дані оперативного обліку.

Взагалі, об'єм інформаційної бази значною мірою залежить від виду фінансової діагностики (внутрішня або зовнішня). Інформаційна база внутрішньої діагностики набагато ширша, оскільки внутрішня фінансова діагностика проводиться аналітиком самої фірми, то він має доступ до закритої інформації, що становить комерційну таємницю суб'єктів господарювання і використовує її для характеристики і оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання. Зовнішня діагностика проводиться особою, яка є для фірми стороннім, його інформаційна база менше на величину внутрішньої інформації і інформації, складовій комерційну таємницю суб'єктів господарювання, тобто у розпорядженні зовнішнього аналітика знаходиться тільки публічна інформація суб'єктів господарювання, найчастіше це фінансова звітність.

Фінансова звітність - це сукупність форм звітності, складених на основі даних фінансового обліку з метою уявлення користувачем узагальненої інформації про фінансове положення і діяльність суб'єктів господарювання, а також зміни в його фінансовому положенні за звітний період у встановленій формі для ухвалення цими користувачами певних ділових рішень [30 с.17].

Окрім функції джерела інформації фінансова звітність виконує контрольну функцію, яка полягає в спостереженні, як зовнішніх, так і внутрішніх органів управління за правильністю віддзеркалення фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Внутрішніми користувачами є безпосередньо бухгалтери суб'єктів господарювання, управлінський персонал. Зовнішніми користувачами виступають суб'єкти, які використовують публіковану інформацію для отримання відомостей про підприємство.

Метою фінансової звітності є забезпечення загальних інформаційних потреб широкого круга користувачів, які покладаються на неї як на основне джерело фінансової інформації під час ухвалення економічних рішень (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Інформаційні потреби основних користувачів фінансовій звітності

Користувачі звітності	Інформаційні потреби
Інвестори, власники	Придбання, продаж і володіння цінними паперами Участь в капіталі суб'єктів господарювання Оцінка якості управління Визначення суми дивідендів
Керівництво суб'єктів господарювання	Регулювання діяльності суб'єктів господарювання
банки, постачальники і інші кредитори	Забезпечення зобов'язань суб'єктів господарювання Оцінка можливості суб'єктів господарювання своєчасно виконувати свої зобов'язання
Замовники	Оцінка можливості суб'єктів господарювання своєчасно виконувати свої зобов'язання
Працівники суб'єктів господарювання	Оцінка можливості суб'єктів господарювання своєчасно виконувати свої зобов'язання Забезпечення зобов'язань суб'єктів господарювання перед працівниками
Органи державного управління	Формування макроекономічних показників

Для ухвалення економічних рішень користувачам фінансових звітів необхідна інформація про фінансове положення, результати діяльності і зміни у фінансовому стані суб'єктів господарювання.

На сьогоднішній день, згідно класифікації В.П. Завгороднього існують три види звітності: оперативна, статистична і бухгалтерська. Термін бухгалтерська звітність аналогічний фінансовою. Оперативну звітність, іншими словами, можна назвати поточною. Фінансова звітність містить

відомості про реалізовану продукцію, запаси готової продукції і товарів, про стан господарських засобів і джерел їх формування, про фінансові результати роботи суб'єктів господарювання.

На підставі даних фінансової звітності здійснюється пошук резервів подальшого розвитку і вдосконалення діяльності суб'єктів господарювання, вдосконалення діяльності суб'єктів господарювання досягнення стабільності фірми на ринку. Це досягається шляхом аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання.

Відповідно до Положення (стандартом) бухгалтерського обліку № 1, затвердженого наказом Міністерства Фінансів України від 31.03.99 № 97 основними джерелами інформації для аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання служать наступні складові фінансової звітності:

баланс.

Звіт про фінансові результати.

Звіт про власний капітал.

Звіт про рух грошових коштів.

Примітки до звітів.

баланс. Основний зміст балансу наявність економічних ресурсів, які контролюються підприємством на дату балансу. За допомогою балансу можна оцінити структуру ресурсів суб'єктів господарювання, їх ліквідності і платоспроможності суб'єктів господарювання; спрогнозувати майбутні потреби в позиках; оцінити і спрогнозувати зміни в економічних ресурсах, які підприємство (ймовірно) контролюватиме в майбутньому.

В цілому бухгалтерський баланс складається з активу і пасиву і свідчить про те, як на певний момент часу розділяються активи і пасиви і як саме здійснюється фінансування активів за допомогою власного і повернутого капіталу.

Звіт про фінансові результати. Основний зміст даного звіту: доходи, витрати і фінансові результати діяльності суб'єктів господарювання за звітний період. За допомогою звіту про фінансові результати можна оцінити і

спрогнозувати прибутковість діяльності суб'єктів господарювання, структуру доходів і витрат. Звіт про фінансові результати відображає ефективність (неефективність) діяльності суб'єктів господарювання за певний період. Якщо баланс відображає фінансовий стан суб'єктів господарювання на конкретну дату, то звіт про прибутки і доходи надає картину фінансових результатів за відповідний період (квартал, півріччя, 9 місяців, рік).

Звіт про власний капітал. Основний зміст звіту про власний капітал: зміни у складі власного капіталу суб'єктів господарювання протягом звітного періоду. За допомогою звіту про власний капітал можна оцінити і спрогнозувати зміни у власному капіталі.

Звіт про рух грошових коштів. Містить дані про генерування і використання грошових коштів протягом звітного періоду. За допомогою цього звіту можна оцінити і спрогнозувати операційну, інвестиційну і фінансову діяльність суб'єктів господарювання.

Примітки до звітів. У примітках міститься інформація про вибрану облікову політику; інформація, яка не приведена безпосередньо у фінансових звітах, але обов'язкова у відповідність з Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку; додатковий аналіз статей звітності, необхідний для забезпечення її зрозумілості.

Ці форми складаються шляхом підрахунку, угруповання і спеціалізованої обробки даних поточного бухгалтерського обліку і є стадією, що завершує його.

Фінансову звітність зобов'язані складати і подавати суб'єктів господарювання, об'єднання і організації, що є юридичними особами (окрім банків), і виділеними на окремий баланс філіями, представництвами, відділеннями і іншими відособленими підрозділами підприємств і організацій (окрім банків і бюджетних установ), незалежно від видів діяльності і форм власності.

Компоненти фінансової звітності відображають різні аспекти господарських операцій за звітний період, відповідну інформацію

попереднього звітного періоду, розкриття облікової політики і її змін, що дає можливість ретроспективний аналіз діяльності суб'єктів господарювання.

Загальні вимоги до фінансової звітності викладені в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1, затвердженому наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 № 97.

Дане положення визначає:

мету складання фінансових звітів;

їх склад;

звітний період;

якісні характеристики і принципи, якими слід керуватися під час складання фінансової звітності;

вимоги до розкриття інформації у фінансових звітах.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 слід застосовувати під час підготовки і надання фінансовій звітності суб'єктів господарюваннями, організаціями, установами і іншими юридичними особами всіх форм власності (окрім банків і бюджетних установ).

Основою Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 є Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 (переглянутий в 1997 році) Комітету з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Основна вимога до інформації, представленої в звітності полягає в тому, щоб вона була корисною для користувачів, тобто щоб цю інформацію можна було використовувати для ухвалення обґрунтованих ділових рішень. Щоб бути корисною, інформація повинна відповідати відповідним критеріям:

Доцільність означає, що дана інформація значуща і робить вплив на рішення, що приймається користувачем. Інформація вважається також доречною, якщо вона забезпечує можливість перспективного і ретроспективного аналізу.

Достовірність інформації визначається її правдивістю, переважання економічного змісту над юридичною формою, можливістю перевірки і документальною обґрунтованістю.

Інформація вважається правдивою, якщо вона не містить помилок і упереджених оцінок, а також не фальсифікує подій господарського життя.

Гарантія реальності і достовірності даних, які забезпечуються документальним обґрунтуванням всіх записів, проведенням інвентаризації, виконанням правил оцінки статей балансу, розподілом прибутків і збитків за відповідні звітні періоди.

Забезпечення своєчасності отримання даних, на основі регламентації термінів зіставлення звітних даних для оперативного управління господарською і фінансовою діяльністю організацій і підприємств.

Нейтральність припускає, що фінансова звітність не робить акценту на задоволення інтересів однієї групи користувачів загальної звітності в збиток інший. Зрозумілість означає, що користувачі можуть зрозуміти зміст звітності без спеціальної професійної підготовки.

Зіставність вимагає, щоб дані про діяльність суб'єктів господарювання були зіставлені з аналогічною інформацією про діяльність інших фірм.

Фінансова звітність повинна надати зрозумілу, доречну, достовірну і порівнянну інформацію про фінансовий стан, результати діяльності суб'єктів господарювання, рух його грошових коштів, змін у складі власного капіталу.

В ході формування звітної інформації повинні дотримуватися певні обмеження на інформацію, що включається в звітність: Оптимальне співвідношення витрат і вигод, що означає, що витрати на складання звітності повинні розумно співвідноситися з вигодами.

Принцип обережності (консерватизму) припускає, що документи звітності не повинні допускати завищеної оцінки активів і прибутку і заниженої оцінки зобов'язань. Конфіденційність вимагає, щоб звітна інформація не містила даних, які можуть завдати збитку конкурентним позиціям суб'єктів господарювання.

Основними умовами правильності складання фінансової звітності є:

- повнота віддзеркалення всіх господарських операцій за звітний період;
- відповідність даних синтетичного і аналітичного обліку;

відповідність показників фінансовій звітності даним синтетичного і аналітичного обліку.

Якщо фінансова звітність є завершуючою стадією узагальнення бухгалтерської інформації, то головним завданням аналітика є представити дійсність, яка втілена в звітності, що вивчається. Для цього, він повинен володіти здатністю логічно відновити господарські операції, що підсумовуються в звітності, здатністю повторити роботу бухгалтера в зворотному порядку. Таким чином, аналіз фінансового стану ґрунтується: по-перше, на повному розумінні бухгалтерського обліку; по-друге, на спеціальних прийомах аналізу, за допомогою яких вивчаються найбільш важливі питання для отримання основних висновків.

Одним з прийомів аналізу фінансового стану є читання балансу і вивчення абсолютних величин. Проте, інформація тільки в абсолютних величинах недостатня для ухвалення рішень, оскільки на її підставі не можна оцінити динаміку показників. Тому, найчастіше використовуються коефіцієнти або відносини, що є показниками фінансового стану суб'єктів господарювання. Корисність аналізу відносин для ухвалення рішень залежить від правильності їх інтерпретації. Аналіз фінансових коефіцієнтів полягає в порівнянні їх значень з базисними величинами, а також у вивченні їх динаміки за звітний період і за ряд років.

Для кількісного вимірювання рівня впливу чинників на зміни показників фінансового стану суб'єктів господарювання використовуються традиційні методи аналізу: порівняння, ланцюгових підстановок, пайової участі, деталізації.

З погляду фінансового аналізу є три основні вимоги до фінансової звітності. Вона повинна робити можливим:

- оцінку динаміки і перспектив отримання прибутку підприємством;
- оцінку готівки у суб'єктів господарювання фінансових ресурсів і ефективності їх використання;
- ухвалення обґрунтованих управлінських рішень у сфері фінансів для

здійснення інвестиційної політики.

Принципи складання фінансової звітності.

Принцип автономності суб'єктів господарювання, передбачає розгляд кожного суб'єктів господарювання як юридичної особи, відокремленої від власників фізичних осіб.

Принцип безперервності діяльності, тобто визнання того, що підприємство не має ні наміру, ні необхідності ліквідуватися або істотно зменшувати масштаби своєї діяльності (як мінімум впродовж наступного звітного періоду).

Принцип періодичності передбачає розділення діяльності суб'єктів господарювання на певні періоди часу (звітні періоди) з метою складання фінансової звітності. По Положенню (стандарту) бухгалтерського обліку 1 звітний період складає календарний рік. Проте для новоствореного суб'єктів господарювання або для суб'єктів господарювання, яке ліквідується, тривалість звітного періоду може бути іншої. Передбачається також складання проміжної звітності (квартальною, місячною) наростаючим підсумком з початку року.

Принцип обліку полягає в тому, що результати господарських операцій враховуються тоді, коли вони фактично відбуваються (а не тоді, коли виходять або виплачуються грошові кошти), і відбиваються в бухгалтерському обліку і фінансових звітах тих періодів, до яких вони відносяться.

Принцип відповідності полягає в тому, що витрати визначаються в звіті про фінансові результати на підставі прямого зв'язку між ними і отриманими доходами.

Принцип послідовності вимагає надання користувачам інформації про політику бухгалтерського обліку, яку підприємство повинне використовувати постійно при складанні фінансових звітів, про будь-які зміни в цій політиці і впливі цих змін на показники фінансової звітності.

Принцип обережності, активи не повинні бути завищені, а зобов'язання

або витрати занижені. Згідно цьому принципу керівництво суб'єктів господарювання повинне надавати перевагу економічному змісту господарських операцій перед їх юридичною формою.

Принцип єдиного грошового вимірника передбачає вимірювання і узагальнення всіх операцій суб'єктів господарювання в його фінансовій звітності.

Під час складання фінансової звітності необхідно намагатися погоджувати всі перераховані принципи, щоб досягти належних якісних характеристик фінансової звітності. Правильно складена інформаційна база оцінки фінансового стану одна з головних умов досягнення цілей оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання.

**II. ФІНАНСОВА ДІАГНОСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ
ПАТ «НАТУРФАРМ»**

2.1. Вибір методів фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання

До теперішнього часу в Україні не склався відповідний інструментарій, якій би дозволив достатньо точно описувати і діагностувати динамічні зміни економічних процесів, що відбуваються в діяльності суб'єктів господарювання. В даний час визначилися чотири підходи до формування систем показників, які використовуються в російських і вітчизняних методиках діагностики: адаптація зарубіжних методик систем показників фінансової діагностики [13; 56; 66]; розробка процедури, динамічного нормативу, заснованого на інтегрованих оцінках для проведення експрес-діагностики [35; 55; 67]; комплексний аналіз і діагностика фінансового стану суб'єктів господарювання, засновані на сценарному підході [14; 22; 25; 43; 50] і використання аналітичних і статистичних методів [23; 25; 29; 33; 34; 37; 45; 59; 60; 69; 70; 77].

Вивчення робіт вітчизняних і зарубіжних учених в цій області [13, 25, 56, 66] дозволило нам виділити основні методичні підходи до фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання.

Адаптація зарубіжних методик, що найчастіше базувалася на фінансовій діагностиці, спочатку розвивалася по шляху адаптації вітчизняної початкової інформації, що агрегується до зарубіжної системи показників з одночасним пошуком заміни рекомендацій за експертною оцінкою тих або інших характеристик фінансового стану суб'єктів господарювання на набір формалізованих показників, які могли б виявитися найбільш придатними у вітчизняних умовах.

Так, для оцінки вибору стратегічних рішень широко застосовується Swot-аналіз. У даного підходу існує достатньо високий потенціал з погляду проведення якісного аналізу на його основі. Проте, по-перше, використовуваний як основа прототип створений і ефективно працює у вигляді експертної системи на базі дуже великого об'єму аналітичної і

позасистемної інформації про підприємство і середовище його діяльності, а формалізована частина оцінки характеристик стану суб'єктів господарювання невелика і не грає визначальної ролі; по-друге, в основі системи оцінки «Swot» лежать моделі роботи підприємств, що працюють в інших умовах ринкового середовища, які багато в чому не співпадають з українськими умовами.

У Україні розроблена і діє офіційна Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств і організацій, затверджена наказом Агентства по питаннях запобігання банкрутству підприємств і організацій від 21 березня 1997 року № 37. Так, відповідно до цієї Методики рівень платоспроможності суб'єктів господарювання визначається, перш за все, величиною і маневреністю його робочого капіталу, коефіцієнтами ліквідності і показниками оборотності оборотного засобу і запасів [1].

Такий підхід не надає аналітику об'єктивної картини стану платоспроможності суб'єктів господарювання, оскільки має певні недоліки, а саме:

1) методика має виключно статичний характер, який обмежує її аналітичну цінність і об'єктивність результатів аналізу;

2) при оцінці платоспроможності суб'єктів господарювання не оцінюють період обороту дебіторської і кредиторської заборгованості, а обмежуються лише розрахунком показника оборотності оборотних засобу і товарних запасів.

Зростання показника оборотності запасів може обуславлюватися товарним дефіцитом в умовах інфляції, яка приводить до викривлення результатів аналізу;

3) не досліджується операційний і фінансовий цикл суб'єктів господарювання, який дає аналітику якнайповніше уявлення про ефективність управління оборотними активами суб'єктів господарювання.

Метод коефіцієнтів [40, з. 30] базується на визначенні коефіцієнтів, що характеризують фінансовий стан суб'єктів господарювання, і їх подальшому аналізі, який може проводитися таким чином:

- а) порівняння зі встановленими нормативами (нормативний метод);
- б) порівняння коефіцієнтів певного суб'єктів господарювання з аналогічними показниками інших підприємств цієї ж області (порівняльний аналіз)
- с) порівняння коефіцієнтів певного суб'єктів господарювання з аналогічними показниками форм – ведучих в даній області (бенчмаринг).

Метод коефіцієнтів простий у використанні, не вимагає спеціального інформаційного забезпечення, але має значні недоліки:

1. Оцінні коефіцієнти надають аналітику статичну інформацію (на певну дату) про платоспроможність суб'єктів господарювання.

2. Інфляція дуже перекручує дані фінансових звітів, що також негативно впливає на ступінь об'єктивності аналізу.

3. Підприємство може використовувати прийом «прикраса» звітності, щоб створити видимість вищих показників. Наприклад, підприємство узяло кредити на два роки. Перед поверненням довга кошти містилися декілька днів у вигляді грошової готівки на розрахунковому рахунку. Якщо в даний час складався баланс, то показники платоспроможності, розраховані методом коефіцієнтів, були б значно «прикрашені» [19, з. 63]. Але вже через декілька днів, після моменту погашення довга, дані балансу давали б аналітику інше уявлення про стан платоспроможності суб'єктів господарювання. Хоча це вже питання правильності і достовірності складання фінансової звітності відповідно до П(С) 6У [3].

Найбільш яскравим прикладом розробки на базі простих економічних моделей діяльності суб'єктів господарювання систем фундаментальної діагностики кругообігу капіталу є методика фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання [25]. У даній методиці акцентується увага на комплексній характеристиці фінансового стану.

Складність процесу моделювання економічних фактів обумовлюється тим, що в умовах не стійкого ринкового середовища відбувається модифікація кожній з складових фінансового стану суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим змінюватиметься інформаційна база, яка є основою при розробці механізму управління. У таких умовах доцільне використання імітаційного моделювання процесу ухвалення рішень, яке засноване на поєднанні формалізованих (математичних) методів і експертних оцінок фахівців. Особливістю імітаційних моделей є допущення того, що вони можуть використовуватися як процедура діагностики поведінки системи в заданих умовах. Тому імітаційне моделювання прийнято вважати методологією, а не теорією рішення проблем.

Дослідження зв'язку результативної ознаки з ознаками чинників проводиться на основі побудови кореляційної моделі і рівняння регресії [31]. У разі декількох інтервалів значень x зв'язку в економічних явищах досліджуються за допомогою рівняння прямої. Для встановлення прямої лінії, яка найкращим чином апроксимує наявні дані, застосовується метод найменших квадратів. Точність апроксимації залежить від ступеня розкиду даних. Чим ближче дані до прямої, тим більш точною є модель. Коли є тільки одна незалежна змінна x , параметри рівняння визначаються за допомогою системи двох лінійних рівнянь з двома невідомими.

Методи показників дискримінантів платоспроможності полягають в тому, щоб на базі ряду коефіцієнтів оцінити синтетичним чином фінансовий стан суб'єктів господарювання з погляду його життєздатності і безперервності господарської діяльності в короткостроковому періоді.

Коефіцієнти даного методу отримують в результаті дослідження відповідно до техніки аналізу дискримінанта, а саме:

— порівнюються за певний період на основі ряду коефіцієнтів дві вибірки підприємств, побудованих за об'ємом і/або видам діяльності, одна з яких містить суб'єктів господарювання, які мають труднощі з платежами, а інша включає тільки «здорові» суб'єктів господарювання;

— відбираються за допомогою різноманітних статистичних тестів коефіцієнти, які дозволяють визначити краще підприємство, представлене в одній з двох вибірок;

— розробляється за допомогою прийомів аналізу дискримінанта лінійна комбінація з визначальних коефіцієнтів.

Даний метод вперше з'явився в США, де в 1960-і роки різні дослідники прагнули сформулювати моделі передбачення банкрутства. Фундаментальне дослідження в цьому напрямі було опубліковане в 1969 р. Е. И. Альтманом [26, з. 92].

Окрім методу Альтмана відомі показник платоспроможності Z Конана і Гольдера, показник платоспроможності Управління звітності банку Франції, система показників для діагностики банкрутства підприємств американського ученого У. бівера.

Існує і інша модель оцінки суб'єктів господарювання, описана П. Праттом, по якій аналіз суб'єктів господарювання складається з 9 етапів:

1) оцінка короткостроковій ліквідності, тобто виявлення здатності суб'єктів господарювання виконувати свої поточні зобов'язання. Даний механізм оцінки оперує коефіцієнтом поточної ліквідності і коефіцієнтом негайної ліквідності, які широко використовуються в українській практиці;

2) оцінка поточної діяльності – вимірювання ефективності використання компанією своїх активів [7, з. 143]. При цьому використовуються наступні показники: оборотність дебіторської заборгованості, оборотність товарно-матеріальних запасів, відношення виручки від реалізації до власного оборотного капіталу, відношення виручки від реалізації до основних засобів і сукупних активів;

3) оцінка ризику. Мета даного етапу – максимально понизити невизначеність, пов'язану з потоками доходів, по різних боржниках компанії. При цьому оцінюється:

діловий ризик, або невизначеність, пов'язана з отриманням доходу і обумовлена двома чинниками – коливаннями об'ємів реалізації і рівнем постійних операційних витрат суб'єктів господарювання;

фінансовий ризик, що враховує постійні фінансові витрати або відсотки і їх вплив на зміни в потоках доходів, що отримуються інвесторами, на основі фінансового важеля;

4) оцінка структури капіталу по балансовому звіту. Головна мета даного етапу – допомогти провести кількісну оцінку довгострокової платоспроможності бізнесу, а також здатності суб'єктів господарювання вирішувати фінансові проблеми і використовувати можливості, що відкриваються [7, з. 144]. На даному етапі оцінки суб'єктів господарювання використовуються наступні відносини: сумарного боргу до сукупних активів; власного капіталу до сукупних активів; довгостроковій заборгованості до сукупного капіталу; власного капіталу до сукупного капіталу; основних засобів до власного капіталу; позикових коштів до власного капіталу;

5) розрахунок коефіцієнтів покриття по звіту про прибутки, що показують маржу, що свідчить про здатність компанії виконувати свої зобов'язання. На цьому етапі розглядаються коефіцієнти покриття процентних виплат, покриття фіксованих платежів, покриття дивідендів по привілейованих акціях;

7) оцінка прибутковості інвестицій показує дохід на власний капітал, дохід на інвестиції, дохід на сукупні активи;

9) оцінка використання активів показує, наскільки ефективно фірма використовує свої активи в поточній діяльності. Коефіцієнти, на основі яких ведеться оцінка, визначаються як відношення виручки від реалізації до різних груп активів [7, с.145].

Західні моделі розроблені для сталої, розвиненої ринкової економіки, де закони ринку діють злагоджено впродовж багатьох років. Українська економіка на сучасному етапі є перехідною, тому багато економічних законів

діють спотворено, що не дозволяє використовувати дані моделі безпосередньо. Отже, вони потребують коректування [7, с.145].

А.Б. Крутік пропонує проводити оцінку фінансового стану по наступних етапах: попередня оцінка фінансового стану, вивчення ліквідності і платоспроможності суб'єктів господарювання і проведення оцінки фінансової стійкості, оцінка поточної діяльності (включає управління заборгованістю, виробничими запасами і грошовими потоками), вивчення рентабельності, комплексний аналіз фінансового стану суб'єктів господарювання, оцінка положення на фондовому ринку [99, с.169].

М.Я. Коробів рекомендує оцінювати фінансовий стан по наступних напрямках: оцінка фінансової стійкості суб'єктів господарювання, ліквідність і платоспроможність, оцінка вірогідності банкрутства за допомогою інтегрального показника [100, с.360].

Е.В. Негашев пропонує в процесі вивчення фінансового стану проводити наступні види оцінки:

попередня (загальна) оцінка фінансового стану суб'єктів господарювання і змін його фінансових показників за звітний період;

оцінка платоспроможності і фінансової стійкості суб'єктів господарювання;

аналіз кредитоспроможності суб'єктів господарювання і ліквідності його балансу;

аналіз фінансових результатів;

аналіз використання оборотних активів;

оцінка потенційного банкрутства суб'єктів господарювання [101, с.90].

Оцінка фінансового стану суб'єктів господарювання, як вважає Н.Н. Селезньова, повинна проводитися по напрямках: дослідження складу, структури і динаміки майна організації і джерел його формування; розрахунок чистих активів; оцінка руху грошових коштів; розрахунок і оцінка фінансових коефіцієнтів рентабельності, фінансової стійкості і платоспроможності; оцінка показників ліквідності.

Ширший спектр показників представлений в методиці В.А. Гаврілова і В.Н. Білою. В основному, автори розглядають забезпеченість цінних паперів суб'єктів господарювання, облігацій і акцій, що представляє певний інтерес для інвесторів. У тіні залишаються показники ефективності використання засобів суб'єктів господарювання, при цьому не дані порогові значення за приведеними показниками. Недоліком є також застосування системи обліку, прийнятої в США, яка значно відрізняється від вітчизняної системи обліку.

Методика Е.А. Ігнатової і Л.Я. Прокоф'євої, орієнтована на перетворення балансу у форму, прийняту в Західній Європі. Цим досягається отримання реальної інформації про наявність активів і джерел засобів. Критерієм оцінки в методиці пропонується рейтингова оцінка, синтезований рейтинг, який є середньою сумою балів за всіма досягнутими показниками. Такий підхід не може відповісти на питання як поліпшити фінансовий стан суб'єктів господарювання.

Питанням оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання присвячені і роботи С.Б. Барнгольца [102,с.32-34]. У приведеній методиці рекомендовано перетворити баланс суб'єктів господарювання в баланс – нетто шляхом виключення регулюючих контрпасивних статей і перенесення окремих статей в інші розділи балансу, що є закономірним підходом при організації інформаційної бази оцінки фінансового положення суб'єктів господарювання. У приведеній методиці приведені показники, що розглядають, в основному, ефективність діяльності суб'єктів господарювання і його економічний потенціал і можливість, що дає, лише побічно судити про фінансову стійкість і платоспроможність суб'єктів господарювання.

Докладніший стан суб'єктів господарювання аналізується в методиці оцінки фінансового стану господарюючого суб'єкта И.Т. Балабанова. Проте приведені показники прибутковості, кредитоспроможності та інші припускають детальний розгляд окремих моментів господарської діяльності, що є завданням економічного аналізу. Присутні також показники,

підтверджуючі один одного, а відсутність порогових значень примушує застосовувати метод порівнянь [103, с.54-59].

Методика, пов'язана з оцінкою фінансового положення суб'єктів господарювання на прикладі споживчого суспільства (Ю. Веріга, В. Подільська) розглядає показники фінансової стійкості і платоспроможності суб'єктів господарювання (не витрачаючи ефективності його діяльності і економічний потенціал). Недоліками цієї методики є наявність зворотних або повторюючих один одного показників, а також використання статей балансу без перетворення (перегрупування).

Методика визначення фінансового стану суб'єктів господарювання В. Сопко розглядає загальну оцінку коштів суб'єктів господарювання, а також оцінку його платоспроможності і ліквідності балансу. Автор ділить оцінку фінансового стану суб'єктів господарювання на оцінку по характеристиці ліквідності і платоспроможності, що не зовсім правильно, оскільки коефіцієнт абсолютної ліквідності рівний грошовій платоспроможності. Крім того, при оцінці ліквідної платоспроможності до короткострокових зобов'язань прирівнюються і власні оборотні кошти [104,с.49]. Але вони можуть бути найбільш ліквідними коштами і саме власними, тому не можуть бути в знаменнику формули розрахунку поряд з короткостроковими зобов'язаннями.

Методика оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання, запропонована А.Д. Шереметом [90,с.44-90] включає наступні блоки: загальна оцінка фінансового стану і його зміни за звітний період; аналіз фінансової стійкості суб'єктів господарювання; аналіз ліквідності балансу; аналіз ділової активності і платоспроможності суб'єктів господарювання.

Аналіз існуючих методик оцінки фінансового положення суб'єктів господарювання дозволяє зробити вивід про деякі недоліки в їх використанні. Перше – це відсутність або недостатнє обґрунтування порогових значень більшості показників. Динаміка зростання показника як основа прогнозу подальшої діяльності і рекомендацій по поліпшенню

фінансового положення підприємств без єдиної бази порівняння мало про що говорить. З іншого боку, більшість методик схильні до використання термінології і показників, прийнятих в іноземних фірмах. Тут слід врахувати, що копіювання інформаційної бази може привести до спотворення вихідних даних, оскільки вітчизняна звітність і прийнята в міжнародній практиці, мають відмінності.

Вказані методики розглядають або не всі сторони діяльності суб'єктів господарювання, або припускають детальний розгляд окремих її моментів. У першому випадку дається неповна картина фінансового положення суб'єктів господарювання, в другому – потрібне проведення значної кількості розрахунків і більше інформації, що не завжди прийнятно. Виникає питання про розробку методики оцінки, що дає чітке уявлення про фінансове положення суб'єктів господарювання, яка б вимагала мінімум загальнодоступної інформації, освітлювала всі сторони діяльності суб'єктів господарювання і могла бути підставою для вироблення рекомендацій по вживанню заходів для поліпшення його фінансового положення.

Всі розглянуті вище системи критеріїв віднесення підприємств до неспроможних характеризуються тільки фінансовими показниками, що на наш погляд неприпустимо, оскільки вони можуть дати оцінку факту банкрутства суб'єктів господарювання або його неплатоспроможності, що вже відбувся. Вирішити цю проблему можна, якщо провести на підприємстві комплексну діагностику, що включає аналіз фінансових і економічних показників [7, з. 145].

В зв'язку з цим в даному дослідженні обгрунтовано методичний підхід до оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання, заснований на комплексній оцінці таких характеристик як: ефективність операційної, фінансовій діяльності і фінансова рівновага.

Формування комплексної оцінки фінансового стану може проводитися наступними методами [9, з. 146]::

- метод сум

- метод середньої геометричної
- коефіцієнтів
- суми місць
- метод бальної (експертної) оцінки;
- відстаней.

Метод сум полягає у визначенні показника комплексної оцінки шляхом підсумовування фактичних значень показників або їх темпів зростання по відношенню до бази порівняння

$$K_j = \sum_{i=1}^n \frac{x_{ij}^{\phi}}{x_{ij}^{\bar{\phi}}} \quad i = 1, 2, \dots, n; \quad j = 1, 2, \dots, m, \quad (2.1)$$

де $x_{ij}^{\phi}, x_{ij}^{\bar{\phi}}$ - фактичне і базисне значення i - го показника на j - м виробничому об'єкті, n - число показників, m - число виробничих об'єктів.

Недоліком методу сум є можливість високої оцінки результатів по інтегральному показнику при значному відставанні по якому-небудь приватному показнику, яке покривається за рахунок високих досягнень за іншими приватними показниками.

Метод геометричної середньої припускає розрахунок коефіцієнтів для оцінюваних показників, таких, щоб $0 \leq a_{ij} \leq 1$. За одиницю береться значення, відповідне найбільш високому рівню даного показника.

Узагальнювальна оцінка розраховується по формулі :

$$K_j = \left[\prod_{i=1}^n a_{ij} \right]^{\frac{1}{n}} \quad j = 1, 2, \dots, m \quad (2.2)$$

Цей метод доцільно застосовувати при відносно малому числі оцінюваних показників і у випадку, якщо більшість їх значень близька до одиниці.

Метод коефіцієнтів - оцінка розраховуються множенням відповідних коефіцієнтів:

$$K_j = \prod_{i=1}^n a_{ij} \quad j=1,2,\dots,m \quad (2.3)$$

Метод суми місць припускає попереднє ранжирування всіх об'єктів аналізу за окремими показниками. Кожному показнику відповідає новий параметр, що визначає місце кожного серед інших по i , - му показнику. Число місць повинне бути рівне кількості аналізованих підприємств.

Складається таблиця балів $\{s_{ij}\}$, а на основі цієї матриці розраховується конкретне значення узагальнювальної оцінки:

$$K_j = \sum_{i=1}^n a_{ij} s_{ij} \quad j=1,2,\dots,m \quad (2.4)$$

Чим менше сума місць, тим більше високий ранг привласнюється аналізованому об'єкту.

Слід зазначити, що застосування методів сум, суми місць, геометричної середньої можливо тільки у разі однонаправленості впливу всіх оцінюваних параметрів на ефективність виробництва, що дозволяє ранжувати суб'єктів господарювання за збільшенням (убуванням) значень інтегрального показника. Інакше при розрахунку показника комплексної оцінки як критерії беруться зворотні до початкових величин показники.

Метод бальної оцінки використовується для зведення приватних оцінок до комплексної, яка визначається по формулі [90, с.92]:

$$K_j = \sum_{i=1}^n b_i \cdot x_{ij} \quad (2.5)$$

де b_i – експертна оцінка значущості i – го показника.

Метод відстаней враховує близькість об'єктів за порівнюваними показниками до об'єкту-еталону. Розрахунок комплексної оцінки проводиться по формулі евклидової відстані від точки еталону до конкретних значень показників оцінюваних об'єктів:

$$K_j = \left[\sum_{i=1}^n \left(1 - \frac{x_{ij}}{x_{i,m+1}} \right)^2 \right]^{\frac{1}{2}} \quad j=1,2,\dots,m \quad (2.6)$$

Запропонований підхід узагальнення результатів діагностики є одночасно і системним і комплексним. Системність виявляється в тому, що динамічний вектор відображає динаміку показників в їх взаємному співвідношенні, тобто дозволяє задати і оцінити цілі, які жодним показником окремо виражені бути не можуть. Комплексним вона є тому, що в такій сукупності можна використовувати показники, що відображають всі аспекти фінансового стану суб'єктів господарювання, незалежно від використовуваних для них одиниць вимірювання. При такому підході показник комплексної оцінки може бути використаний як норматив (коли співвідношення між темпами зростання показників встановлюється виходячи з цільових установок) і дескриптивна модель (коли упорядковуються фактичні темпи зростання показників).

Результати оцінки нормативного і фактичних показників дає показник, на базі якого можуть проводитися порівняння, що є основою для проведення діагностики. Крім того, при такому уявленні показник діагностики виконує свою власну роль.

2.2. Фінансова діагностика діяльності ПАТ «Натурфарм»

Виходячи з логіки і методології наукового пізнання в даному дослідженні основна увага зосереджена на фінансовій діагностиці: станів активів і пасивів суб'єктів господарювання, фінансових результатів, ліквідності балансу, платоспроможності, ділової активності суб'єктів господарювання.

Перший етап. Діагностика стану активів і пасивів суб'єктів господарювання. При діагностиці діяльності суб'єктів господарювання є важливим оцінити майно, яке знаходиться у розпорядженні суб'єктів господарювання або контролюється їм. Необхідно виділити у складі майна мобільні і іміобілізовані активи, а також визначити співвідношення власних і

позикових коштів, за рахунок яких відбувається надходження, придбання, створення майна суб'єктів господарювання.

Розміщення коштів суб'єктів господарювання має дуже велике значення у фінансовій діяльності і підвищенні її ефективності. Від того, які асигнування вкладені в основні і оборотні засоби, скільки їх знаходиться у сфері виробництва і у сфері звернення, в грошовій і матеріальній формі, наскільки оптимальне їх співвідношення, багато в чому залежать результати виробничої і фінансової діяльності, отже, і фінансовий стан суб'єктів господарювання. Тому в процесі аналізу активів суб'єктів господарювання в першу чергу слід вивчити зміни в їх складі і дати оцінку їх динаміки.

Проаналізувавши баланс ПАТ «Натурфарм» за даними 2021-2022 рр. (додаток 1), можна відзначити, що за 2022 рік вартість майна суб'єктів господарювання зменшилася на 4699,9 тис. грн., що відбулося в результаті зменшення необоротних активів, які складають 94,2% активів, на 499,5 тис. грн. і оборотних активів, які складають 5,9% активів, на 4205,1 тис. грн. (табл. 2.1).

Результати аналізу динаміки необоротних активів суб'єктів господарювання в 2021-2022 рр. показують тенденцію зменшення основних засобів, незавершеного будівництва, нематеріальних активів.

Дані, представлені в табл. 2.1 показують, що за звітний період структура активів суб'єктів господарювання істотно не змінилася: у загальній вартості активів найбільша питома вага, як на початок, так і на кінець звітного періоду, займає необоротний капітал, частка якого до кінця звітного періоду збільшилася на 2,6%. Частка грошових коштів в загальній вартості активів суб'єктів господарювання у 2021 р. склала 1,2%, у 2022 р. їх питома вага збільшилася на 0,3%.

На підставі даних табл. 2.1 можна зробити висновок про зростання виробничих запасів, що мають найбільшу питому вагу серед оборотних активів (1,5%), на кінець 2022 р. на 299,3 тис. грн. та грошових коштів на 355,9 тис. грн. Проте слід зазначити, що в дебіторську заборгованість

відвернута невелика частина коштів, причому позитивним чинником є її зниження в 2022 р. в порівнянні з 2021 р. на 2,9%.

Великий вплив на фінансовий стан суб'єктів господарювання надає також стан виробничих запасів, які на ПАТ «Натурфарм» представлені тільки виробничими запасами і товарами. На підставі розрахунків, проведених в табл. 2.1, можна сказати про те, що питома вага товарів в загальній вартості майна у 2022 р. збільшилась з 0,6% до 0,9%, частка виробничих запасів змінилась з 1,2% до 1,5%.

Таблиця 2.1

Аналіз структури активу балансу ПАТ «Натурфарм» за 2021-2022 рр.

Показник	2021 р.		2022 р.		Відхилення (+ ; -)	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	2022-2021 рр.	
					тис. грн.	%
1.Необоротные активи						
Нематеріальні активи	1557,5	1,1	1524,9	1,0	-32,6	-0,1
Незавершене будівництво	319,6	0,2	65,4	0,1	-253,2	-0,1
Основні засоби	133217,9	99,1	129413,5	99,4	-3904,3	0,3
Відстрочені податкові активи	3334,9	2,2	6936,5	4,7	3601,6	2,5
Всього необоротних активів	139429,9	91,6	137940,3	94,2	-499,5	2,6
2.Оборотні активи						
Виробничі запаси	1947,4	1,2	2145,7	1,5	299,3	0,3
Незавершене виробництво	0	0,0	0	0,0	0	0
Готова продукція	0	0,0	0	0,0	0	0
Товари	956,1	0,6	1259,2	0,9	302,1	0,2
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	646,9	0,4	645,3	0,4	-1,6	0
Дебіторська заборгованість по розрахунках: з бюджетом	111,6	0,1	211,5	0,1	100,1	0
по виданих авансах	2269,1	1,5	1534,0	1,0	-734,1	-0,5
Інша поточна дебіторська заборгованість	3624,5	2,4	11,7	0,0	-3612,9	-2,4
Грошові кошти	1779,3	1,2	2134,1	1,5	355,9	0,3
Інші оборотні активи	1442,9	1,0	530,2	0,5	-912,7	-0,5
Всього оборотних активів	12675,9	9,4	9470,7	5,9	-4205,1	-2,6
3. Витрати майбутніх періодів	13,6	0,0	19,4	0,0	4,9	0
БАЛАНС	151119,2	100,0	146429,4	100,0	-4699,9	

Таким чином, аналіз майна за 2022 р. виявив значне зменшення мобільних активів суб'єктів господарювання, що свідчить про уповільнення

оборотності всієї сукупності активів досліджуваного суб'єктів господарювання і створює несприятливі умови для фінансової діяльності. Крім того, аналіз показників структурної динаміки також виявляє наявність несприятливої тенденції, тобто майно характеризується приростом необоротних активів. Це говорить про те, що знов повернуті фінансові ресурси були вкладені в основному в менш ліквідні активи, що знижує фінансову стабільність суб'єктів господарювання.

Фінансовий стан суб'єктів господарювання багато в чому залежить від того, які кошти воно має в своєму розпорядженні і куди вони вкладені. Відомості, які приводяться в пасиві балансу, дозволяє визначити, які зміни відбулися в структурі власного і позикового капіталу, скільки повернуто в оборот суб'єктів господарювання довгострокових і короткострокових позикових коштів, тобто показує, звідки узялися кошти, кому зобов'язано за них підприємство (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Аналіз власного капіталу і зобов'язань
ПАТ «Натурфарм» 2021-2022 рр.

Показник	2021 р.		2022 р.		Відхилення (+ ; -)	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	2022-2021 рр.	
					тис. грн.	%
1. Власний капітал:						
Статутний капітал	91396,4	53,9	91396,4	55,6	0,0	1,7
Додатковий капітал	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інший додатковий капітал	19220,3	12,1	19220,3	12,4	0,0	0,3
Нерозподілений прибуток	-43719,3	-29,9	-49957,6	-34,1	6139,3	5,2
Разом власний капітал:	55997,4	36,9	49749,1	33,9	-6139,3	-3,0
2. Довгострокові зобов'язання	71935,0	47,5	67329,1	45,9	-4506,9	-1,6
3. Поточні зобов'язання:						
Кредиторська заборгованість за товари	1561,6	1,0	955,9	0,7	-605,7	-0,3
Кредиторська заборгованість по розрахунках						
по отриманих авансах	373,4	0,2	536,2	0,4	162,9	0,2
з бюджетом	13,2	0,0	59,9	0,1	45,6	0,1
по оплаті праці	162,9	0,1	224,5	0,2	61,6	0,1
Інші поточні зобов'язання	21294,7	14,1	27576,9	17,4	6292,1	3,3
Разом поточні зобов'язання	23395,9	15,5	29352,2	20,0	5956,4	4,5
БАЛАНС	151119,2	100,0	146429,4	100,0	-4699,9	

Аналіз джерел майна суб'єктів господарювання, приведений в табл. 2.2, показує, що в загальній сумі майна власний капітал в 2022 р. складає таку питому вагу: на початок періоду – 36,9%, на кінець періоду – 33,9%, тобто питома вага власних джерел зменшилася, відповідно знизилася частка довгострокових зобов'язань в загальному об'ємі джерел з 47,5% до 45,9%. У 2022 р. спостерігається негативна тенденція збільшення непокритого збитку на 5,2%. Поточні зобов'язання суб'єктів господарювання в 2022 р. збільшилися на 4,5%, що пов'язане з збільшенням всіх статей поточних зобов'язань окрім кредиторської заборгованості за товари, зменшення якої склало 605,7 тис. грн. або 0,3%. В ході аналізу структури і динаміки позикового капіталу суб'єктів господарювання можна відзначити, що підприємство не використовує короткострокові кредити.

У 2021-2022 рр. у ПАТ «Натурфарм» не було гострої потреби в залученні додаткових джерел фінансування, тому серйозних змін в структурі позикових коштів не відбулося. Так, частка довгострокових зобов'язань зменшилась на 1,6%. Необхідно відзначити, що пасивна частина балансу характеризується переважаючому питоною вагою залучених джерел.

Другий етап. Аналіз фінансових результатів суб'єктів господарювання.

Стійкість фінансового положення суб'єктів господарювання в значній мірі визначається прибутком, головним чинником зростання якого є збільшення об'єму реалізації, зниження собівартості продукції і підвищення її конкурентоспроможності. Аналіз фінансових результатів фінансової діяльності ПАТ «Натурфарм» за 2021-2022 рр. приведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Основні показники фінансових результатів

ПАТ «Натурфарм» за 2021-2022 рр.

ПОКАЗНИКИ	2021 р.	2022 р.	ВІДХИЛЕННЯ	
			(+,-)	%
виручка від реалізації	30599,7	32929,9	+ 2339,1	+ 7,6

пдв	4676,9	5453,4	+ 776,6	+ 16,6
чистий дохід	25901,2	27463,5	+ 1562,3	+ 6,0
собівартість	14539,2	15337,2	+ 799,0	+ 5,5
валовий прибуток	11363,0	12126,3	+ 763,3	+ 6,7
інші операційні доходи	3394,7	1197,7	- 2197,0	- 64,7
адміністративні витрати	3213,5	3139,5	-75,0	- 2,3
витрати на збут	6099,2	7111,2	+ 1012,0	+ 16,5
інші операційні витрати	3594,2	2499,1	- 1106,1	- 30,7
інші фінансові доходи	39,3	215,3	+ 177,0	+ 462,1
інші доходи	1069,0	4191,4	+ 3112,4	+ 291,1
інші витрати	2551,0	2642,7	+ 91,7	+ 3,5
фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування: збиток	9427,1	6139,3	- 3299,9	- 34,9
збиток	9427,1	6139,3	- 3299,9	- 34,9

Проаналізувавши дані таблиці, можна зробити наступні висновки. За наслідками фінансово-економічної діяльності в аналізованому періоді ПАТ «Натурфарм» отримало збиток у розмірі 6139,3 тис. грн.

Аналіз динаміки показників фінансових результатів ПАТ «Натурфарм» за звітний період показує, що: виручка від реалізації продукції в 2022 р. в порівнянні з 2021 р. збільшилася на 7,6 %; валовий прибуток суб'єктів господарювання в 2022 р. в порівнянні з 2021 р. збільшився на 6,7 %.

На ПАТ «Натурфарм» за аналізований період спостерігається скорочення збитку на 3299,9 тис. грн. за рахунок скорочення деяких статей витрат: адміністративних витрат на 2,3%, інших операційних витрат на 30,7% та збільшення статей доходів: чистого доходу від реалізації продукції на 6,%, інших фінансових доходів на 177 тис. грн. та інших доходів на 3112,4 тис. грн. Крім того виявлені негативні чинники: зростання витрат на збут – 16,5%, інших витрат – 3,5%, зменшення інших операційних доходів – на 60,4%.

Проаналізувавши дані табл. 2.3, можна зробити наступні висновки. На ПАТ «Натурфарм» собівартість продукції не перевищує величину чистого доходу (виручки) від реалізації продукції, що забезпечує позитивне значення валового прибутку. Але за період з 2021 р. по 2022 р. спостерігається

збільшення собівартості продукції на 5,5%, витрати товариства не покриваються валовим прибутком і операційними доходами, тому фінансовий результат діяльності товариства - збиток. У порівнянні з 2021 р. сума збитку зменшилась на 34,9%, що є позитивною тенденцією для діяльності ПАТ «Натурфарм».

Третій етап - аналіз ліквідності балансу суб'єктів господарювання, яка визначається як його здатність своєчасно відповідати по своїх зобов'язаннях. Іншими словами, ліквідність визначається як ступінь покриття зобов'язань суб'єктів господарювання по його активах, термін перетворення яких в грошову форму відповідає терміну погашення зобов'язань.

Основною ознакою ліквідності суб'єктів господарювання є наявність оборотних активів в найближчому майбутньому в розмірі, достатньому для погашення фінансових зобов'язань даного періоду, тобто забезпечення перевищення оборотних активів над короткостроковими зобов'язаннями. Чим більше це перевищення, тим більш стійкий фінансово-економічний стан суб'єктів господарювання і, навпаки, якщо величина оборотних активів менше короткострокових зобов'язань поточне фінансове положення є нестійким.

Ліквідність активів – величина, зворотна часу перетворення активів в грошові кошти. Чим менше вимагається часу, щоб даний вид активів знайшов грошову форму, тим вище його ліквідність. Аналіз ліквідності балансу полягає в порівнянні коштів по активу, згрупованих по ступеню їх ліквідності і розташованих в порядку убутання ліквідності, із зобов'язаннями по пасиву, згрупованими по термінах їх погашення і розташованими в порядку зростання термінів.

Залежно від ступеня ліквідності, тобто швидкості перетворення на грошові кошти, активи суб'єктів господарювання розділяються на наступні групи:

A1 - найбільш ліквідні активи – грошові кошти суб'єктів господарювання і короткострокові фінансові вкладення (цінні папери);

A2 – активи, що швидко реалізуються – дебіторська заборгованість і інші активи;

A3 – активи, що поволі реалізуються, – запаси, витрати, а також стаття «Довгострокові фінансові вкладення»;

A4 – активи, що реалізуються важко – основні засоби, необоротні активи, прострочена дебіторська заборгованість.

Пасиви балансу групуються по ступеню терміновості їх оплати:

П1 – найбільш термінові зобов'язання. До них відноситься кредиторська заборгованість.

П2 – короткострокові пасиви – короткострокові кредити і позикові кошти.

П3 – довгострокові пасиви – довгострокові кредити і позикові кошти.

П4 – постійні пасиви – джерела власних і прирівняних до них коштів.

Оцінка ліквідності балансу проводиться на основі перевірки дотримання постулатів абсолютної ліквідності:

$A1 \geq P2$ – перевищення найбільш ліквідними активами найбільш термінових зобов'язань;

$A2 \geq P2$ – активи, що швидко реалізуються рівні або перевищують короткострокові пасиви;

$A3 \geq P3$ – перевищення активів, що реалізуються поволі довгострокових пасивів;

$A4 \leq P4$ – постійні пасиви рівні активам, котрі важко реалізуються або перекривають їх.

Практично істотним є зіставлення підсумків перших трьох груп по активу і пасиву. Четверту нерівність носить «балансуючий характер» і в той же час має глибокий економічний сенс: його виконання свідчить про

дотримання мінімальної умови фінансової стійкості, тобто наявності у суб'єктів господарювання власних оборотних коштів.

У разі, коли одне або декілька нерівностей мають знак, протилежний зафіксованому в оптимальному варіанті, ліквідність балансу більшою чи меншою мірою відрізняється від абсолютної.

За наслідками аналізу ліквідності балансу ПАТ «Натурфарм» (табл. 2.4) на початок 2021 року є перевищення найбільш ліквідних активів над найбільш терміновими зобов'язаннями товариства; постійних пасивів над активами, що важко реалізуються; активів, які швидко реалізуються над короткостроковими зобов'язаннями; активів, які реалізуються поволі над менш терміновими зобов'язаннями; що свідчить про виконання всіх умов оптимальності структури балансу, тобто про задовільну структуру.

Таблиця 2.4

Аналіз ліквідності балансу ПАТ «Натурфарм»

АКТИВ	Значення, тис. грн.		Питома вага %	
	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.
1. Найбільш ліквідні активи (А1)	19749,2	17575,3	16,93	12,95
2. Швидкореалізуєміє активи (А2)	13637,0	9934,5	11,62	7,32
3. Поволіреалізуєміє активи (А3)	1795,7	667,3	1,53	0,49
4. Важкореалізуєміє активи (А4)	92549,3	10749,3	70,02	79,24
БАЛАНС	151119,2	146429,4	100	100

ПАСИВ	Значення, тис. грн.		Питома вага %	
	2021 р.	2022 р.	2021 р.	2022 р.
1. Найбільш термінові зобов'язання (П1)	3669,2	9403,6	3,12	6,96
2. Короткострокові зобов'язання (П2)	1957,7	2711,9	1,59	2,00
3. Менш термінові зобов'язання (П3)	575,1	169,9	0,49	0,12
4. Постійні і прирівняні до них пасиви (П4)	111323,2	121333,1	94,91	90,92
БАЛАНС	151119,2	146429,4	100	100

Протягом 2022 року в структурі балансу суб'єктів господарювання намітилися тенденції зниження найбільш ліквідних активів з 19749,2 тис.

грн. до 17575,3 тис. грн. До негативних моментів також відноситься підвищення частки важкореалізованих активів з 70,02 % до 79,24 %.

Результати порівняння активів ПАТ «Натурфарм», згрупованих по ступеню ліквідності, із зобов'язаннями, згрупованими по термінах їх погашення і розташованими в порядку зростання таких термінів (табл. 2.4), дозволяє виявити надлишки/недоліки платіжних коштів суб'єктів господарювання (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Аналіз платіжних коштів ПАТ «Натурфарм» за 2021-2022 рр.

Платіжні засоби (надлишок/недолік)	Значення	
	2021 р.	2022 р.
Δ_1	-151,6	-323,4
Δ_2	-194,7	443,9
Δ_3	953,2	939,3
Δ_4	-506,9	-959,7
Перевірка постулатів ліквідності		
$A_1 \geq P_1$	-	-
$A_2 \geq P_2$	-	+
$A_3 \geq P_3$	+	+
$A_4 \leq P_4$	+	+

У 2021 р. спостерігається погашення платіжного дефіциту по 2 групі (табл. 2.5) і зростання платіжного недоліку по 4 групі. Для досягнення абсолютної ліквідності балансу ПАТ «Натурфарм» в 2022 р. необхідно було збільшити найбільш ліквідні активи або скоротити найбільш термінові зобов'язання. Проте разом з скороченням платіжного дефіциту по 1 групі короткострокові зобов'язання перевищили швидкоореалізуєміє активи, що привело до платіжного дефіциту по 2 групі. Крім того спостерігається

тенденція скорочення платіжного надлишку по 3 групі і скорочення платіжного дефіциту по 4 групі. Всі перераховані чинники приводять до незадовільної структури балансу суб'єктів господарювання.

Четвертий етап. Аналіз платоспроможності.

Аналіз платоспроможності припускає оцінку поточної платоспроможності суб'єктів господарювання з метою формування думки про можливість збереження фінансової рівноваги і активізації чинників в справжньому і перспективному середовищі. Характеристика системи показників оцінки платоспроможності суб'єктів господарювання приведена в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Характеристики коефіцієнтів аналізу платоспроможності суб'єктів господарювання

Індикатори аналізу	Пріоритетні аспекти
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Показує здатність суб'єктів господарювання погасити поточні зобов'язання без порушення фінансування його операційної діяльності
Коефіцієнт покриття	Визначає ступінь перевищення оборотними активами поточних зобов'язань суб'єктів господарювання
Коефіцієнт критичної ліквідності	Визначає частину короткострокових зобов'язань, яка може бути погашена за рахунок мобілізації грошових коштів поточних фінансових інвестицій і дебіторської заборгованості
Коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості	Характеризує рівень потенційної платоспроможності суб'єктів господарювання; визначає ефективність поточного управління фінансовими ресурсами
Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними засобами	Визначає рівень самофінансування оборотних активів суб'єктів господарювання
Частка кредиторської заборгованості у власному капіталі і дебіторській заборгованості	Характеризує можливості суб'єктів господарювання покривати кредиторську заборгованість за рахунок коштів дебіторської заборгованості і власного капіталу
Коефіцієнт покриття чистими активами зобов'язань	Визначає рівень покриття власними ресурсами зобов'язань суб'єктів господарювання

Коефіцієнт покриття чистими активами кредиторської заборгованості	Визначає рівень покриття власними ресурсами кредиторської заборгованості суб'єктів господарювання
Коефіцієнт покриття чистими оборотними активами кредиторської заборгованості	Визначає рівень покриття власними ресурсами кредиторської заборгованості суб'єктів господарювання
Коефіцієнт співвідношення чистих оборотних активів з чистими активами	Характеризує частку мобільних чистих активів суб'єктів господарювання

Узагальнені дані табл. 2.7 свідчать про негативну тенденцію зниження основних показників ліквідності і платоспроможності ПАТ «Натурфарм» в 2022 р. в порівнянні з 2021 р.: коефіцієнта абсолютної ліквідності на 59,6%; показників поточної і термінової ліквідності на 63,7% і 62,6% відповідно; коефіцієнта покриття чистими активами зобов'язань на 49,7%; коефіцієнта забезпеченості оборотних активів власними коштами на 31,9%.

Таблиця 2.7

Аналіз коефіцієнтів ліквідності і платоспроможності
ПАТ «Натурфарм» за 2021-2022 рр.

Показник	Значення		Відхилення	
	2021 р.	2022 р.	(+,-)	%
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	3,59	1,45	-2,13	-59,6
Коефіцієнт поточної ліквідності	6,39	2,32	-4,06	-63,7
Коефіцієнт термінової ліквідності	6,05	2,26	-3,79	-62,6
Коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості	44,95	3,65	-41,19	-91,9
Коефіцієнт покриття чистими активами зобов'язань	20,16	10,15	-10,01	-49,7
Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними засобами	0,93	0,56	-0,26	-31,9
Коефіцієнт покриття	97,55	5,90	-91,65	-93,9

чистими оборотними активами кредиторської заборгованості				
Коефіцієнт співвідношення чистих оборотних активів з чистими активами	0,27	0,13	-0,14	-51,2

Зниження абсолютної ліквідності ПАТ «Натурфарм» в 2022 р. обумовлено зменшенням величини грошових коштів з 426,4 тис. грн. в 2021 р. до 260,4 тис. грн. в 2022 р. і збільшенням поточних зобов'язань в 2 рази (з 551,7 тис. грн. в 2021 р. до 1215,4 тис. грн. в 2022 р.).

Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття) дає загальну оцінку ліквідності активів, показуючи, скільки гривень поточних активів суб'єктів господарювання доводиться на одну гривню поточних зобов'язань. За наслідками аналізу, в 2022 р. коефіцієнт покриття ПАТ «Натурфарм» дорівнює 2,32, що свідчить про можливість суб'єктів господарювання погашати поточні зобов'язання за рахунок поточних активів.

На основі аналізу коефіцієнта термінової ліквідності можна зробити висновок, що короткострокові зобов'язання можуть бути повністю погашені за рахунок мобілізації грошових коштів, поточних фінансових інвестицій і дебіторської заборгованості: у 2021 р. – 6,05, в 2022 р. – 2,26. Коефіцієнт термінової ліквідності враховує якість оборотних активів і є більш чітким показником ліквідності, оскільки при його розрахунку беруться до уваги ліквідні поточні активи (запаси не враховуються).

Зниження рівня самофінансування оборотних активів в порівнянні з 2021 р. на 31,9% відбулося за рахунок зменшення чистого оборотного капіталу з 2965,6 тис. грн. в 2021 р. до 1604 тис. грн. в 2022 р. Зниження чистого оборотного капіталу також привело до значного зниження коефіцієнта покриття кредиторської заборгованості на 93,9%. Результати аналізу коефіцієнтів покриття показують тенденцію до зниження покриття чистими активами зобов'язань з 20,16 до 10,15, хоча в 2022 р. зростання

чистих активів склало 10,9%. Тому це зниження пов'язане із зростанням поточних зобов'язань.

П'ятий етап – оцінка ділової активності суб'єктів господарювання на основі показників оборотності, які розраховуються як у вигляді відносних величин, так і у вигляді натуральних вимірників (число оборотів за певний період часу або тривалість одного обороту в днях). Чим вище оборотність, тим раціональніше використовуються фінансові ресурси, отже, підприємство працює ритмічно і його фінансове положення стійке і стабільно.

Фінансовий стан торгового суб'єктів господарювання залежить перш за все від його ролі і місця на ринках, де реалізується вироблювана ним продукція. Тому аналіз фінансового положення припускає дослідження ринкових позицій і ділової активності суб'єктів господарювання.

Результати аналізу ділової активності ПАТ «Натурфарм», приведені в табл. 2.9, свідчать про тенденцію зростання показників оборотності. Оборотність оборотного капіталу ПАТ «Натурфарм» в 2022 році збільшилася на 16,3%, що привело до скорочення тривалості обороту на 29 днів. Прискорення оборотності оборотного капіталу в основному відбулося за рахунок зростання оборотності запасів з 34,9 до 99,0 і дебіторській заборгованості на 27,9 %. Проте цей показник знаходиться на низькому рівні: тривалість одного обороту оборотного капіталу в днях складає 174 днів, а прискорення оборотності є результатом скорочення оборотного капіталу суб'єктів господарювання з 3517,3 тис. грн. до 2916 тис. грн.

Таблиця 2.9

Аналіз показників ділової активності ПАТ «Натурфарм»

Показник	Значення		Абсолютне відхилення	Відносне відхилення %
	2021 р.	2022 р.		
Коефіцієнти оборотності:				
оборотного капіталу	1,79	2,07	+0,29	+16,3
запасів	34,9	99,0	+54,20	+155,9
дебіторській заборгованості	5,96	4,59	+1,29	+27,9
кредиторській заборгованості	205,49	21,41	-194,07	-99,6
власного капіталу	0,56	0,47	-0,09	-16,0
позикового капіталу	10,26	4,72	-5,54	-54,0

активів	0,53	0,43	-0,10	-19,5
Тривалість одного обороту (днів):				
оборотного капіталу	203	174	-29	-14,0
запасів	10	4	-6	-60,9
дебіторській заборгованості	79	61	-17	-21,9
позикового капіталу	949	935	-12	-1,47
кредиторській заборгованості	2	17	+15	+959,6
власного капіталу	641	763	+122	+19,0
активів	676	939	+163	+24,1

В ході аналізу оборотності слід зазначити зменшення швидкості обороту запасів у 2022 р. на 6 днів і дебіторської заборгованості на 17 днів. Результати аналізу інтенсивності використання дебіторської заборгованості показують зменшення коефіцієнта оборотності на 27,9%, що викликане збільшенням дебіторської заборгованості на 99,3 тис. грн. Крім того слід зазначити низьку швидкість отримання платежів – період інкасації дебіторської заборгованості, тобто час, впродовж якого дебіторська заборгованість перейде в грошові кошти складає 61 день. Цей показник має важливе значення, оскільки від тривалості періоду погашення дебіторської заборгованості залежить частка безнадійних боргів. У 2022 р. значно знизилася оборотність кредиторської заборгованості на 99,6%. Розглядаючи ефективність використання джерел коштів, можна виявити скорочення терміну погашення товариством своїх боргових зобов'язань на 12 днів. Результати аналізу оборотності власного капіталу і активів суб'єктів господарювання свідчать про тенденцію зниження на 16 і 19,5 % відповідно. Крім того, коефіцієнти оборотності мають низькі значення: оборотність активів суб'єктів господарювання 0,43, а оборотність власного капіталу 0,47. Аналіз табл. 2.9 свідчить, що в цілому рівень коефіцієнтів оборотності ПАТ «Натурфарм» не достатній для забезпечення і підтримки фінансової стійкості товариства.

2.3. Діагностика фінансової стійкості і забезпеченості

запасів джерелами фінансування

В ході традиційного фінансового аналізу можна з деякими обмеженнями визначити стан і структуру активів і пасивів балансу, що у свою чергу дає картину загального стану суб'єктів господарювання, нормального або кризового. В той же час цей стан через певні проміжки часу може змінюватися під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників, коли один стан переходить в інший (наприклад, нормальний, фінансово стійкий переходить в кризовий стан або навпаки).

Для ухвалення управлінських рішень як зовнішнім, так і внутрішнім користувачам необхідно знати, як довге підприємство може знаходитися в тому або іншому стані або як скоро відбудеться перехід з одного стану в інше. На наш погляд, це одне з найважливіших завдань, що стоять перед фінансовим аналізом, який повинен дати відповідь саме про стійкість стану, в якому знаходиться підприємство, тобто, чи є у даного суб'єктів господарювання власні ресурси для того, щоб підтримати надалі нормальний стан або вийти з передкризового або кризового стану.

Таким чином, фінансова стійкість суб'єктів господарювання – це такий стан активів, їх розподіл і використання, яке забезпечує функціонування суб'єктів господарювання з максимальною ефективністю і оптимальним ризиком. Для точної і повної характеристики фінансової стійкості досліджуваного суб'єктів господарювання і тенденцій його зміни досить порівняти невелику кількість фінансових коефіцієнтів, важливо лише, щоб кожен з цих показників відображав найбільш істотні сторони фінансового стану суб'єктів господарювання.

Розглядаючи динаміку фінансової стійкості ПАТ «Натурфарм» (табл. 2.9), відзначимо в цілому негативні зміни в структурі фінансування оборотних активів суб'єктів господарювання, які зумовили зниження основних показників фінансової стійкості суб'єктів господарювання: автономії на 4,1%; фінансування на 13,5%; маневреності власного капіталу

на 52,9%; співвідношення мобільних і імобілізованих коштів на 33,3%; інвестування на 10,0%.

Таблиця 2.9

Результати аналізу фінансової стійкості ПАТ «Натурфарм»

Показник	Значення		Зміна	
	2021 р.	2022 р.	(+,-)	%
Коефіцієнт автономії	0,37	0,33	-0,04	-4,1
Коефіцієнт фінансової залежності	0,63	0,66	+0,03	+4,7
Коефіцієнт фінансування	0,59	0,51	-0,09	-13,5
Коефіцієнт інвестування	0,40	0,36	-0,04	-10,0
Коефіцієнт маневреності власного оборотного капіталу	0,25	0,12	-0,13	-52,9
Коефіцієнт співвідношення мобільних і імобілізованих коштів	0,09	0,06	-0,03	-33,3

Коефіцієнт автономії важливий як для інвесторів, так і для кредиторів суб'єктів господарювання, оскільки він характеризує частку коштів, вкладених власниками в загальну вартість майна суб'єктів господарювання. За даними аналізу видно, що частка майна сформованого за рахунок власних джерел зменшилася з 95% до 91 %, що пов'язане з високими темпами зростання активів в порівнянні з темпами зростання власного капіталу суб'єктів господарювання.

Результати аналізу фінансової стійкості дають підстави зробити висновки про не стабільний рівень фінансової стійкості ПАТ «Натурфарм». Товариство працює не за рахунок власних коштів (значення коефіцієнта автономії – 0,33, коефіцієнта фінансової залежності – 0,66), також спостерігається збільшення фінансової залежності суб'єктів господарювання на 4,7 %, викликане зростанням частки позикових коштів в капіталі суб'єктів господарювання.

Коефіцієнт фінансування товариства знаходиться на низькому рівні (у 2021 р. – 0,51; у 2022 р. – 0,59 при значенні, що рекомендується, більше 1), що свідчить про не здатність суб'єктів господарювання за рахунок власного капіталу погасити свої зобов'язання, також значення цього коефіцієнт має тенденцію до зниження.

Найбільш мобільні активи не забезпечені власними оборотними коштами (коефіцієнт маневреності власних коштів рівний 0,12), тобто ступінь гнучкості використання власних коштів недостатній. Як було відмічено вище така ситуація обумовлена зниженням власного оборотного капіталу суб'єктів господарювання.

Аналіз надлишку (недоліку) коштів для формування запасів і витрат, тобто різниці між величиною джерел коштів і величиною запасів, припускає розрахунок наступних показників:

1. Наявність власних оборотних коштів C_c :

$$C_c = CK + Пд - Ан \quad (2.7)$$

де CK – власний капітал;

$Пд$ – довгострокові зобов'язання;

$Ан$ – необоротні активи.

2. Загальна величина основних джерел формування запасів і витрат (Z):

$$Z = C_c + Пк \quad (2.9)$$

де $Пк$ – поточні зобов'язання.

3. На основі показників (2.1) і (2.2) оцінюється три рівні забезпеченості запасів і витрат джерелами формування:

1) Надлишок (недолік) власних оборотних коштів:

$$\pm C_c = C_c - Z \quad (2.9)$$

де Z – запаси.

2) Надлишок (недолік) загальної величини джерел формування запасів:

$$\pm Z = Z - Z \quad (2.10)$$

3) Надлишок (недолік) довгострокових і власних джерел формування запасів:

$$\pm C_{cd} = CK + Пд - Z \quad (2.11)$$

Результати аналізу власних оборотних коштів і забезпеченості запасів джерелами формування ПАТ «Натурфарм» приведені в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Аналіз власних оборотних коштів і забезпеченості запасів джерелами формування ПАТ «Натурфарм»

Показник	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+ ; -)
1.Власний капітал	55997,4	49749,1	- 6139,3
2.Довгострокові зобов'язання	71935,0	67329,1	- 4506,9
3.Необоротные активи	139429,9	137940,3	- 499,5
4.Поточні зобов'язання	23395,9	29352,2	+ 5956,4
5. Запаси	2903,5	3403,9	+ 600,4
6.Власні оборотні кошти ((1)+(2)-(3))	- 10706,4	- 3294,1	+ 7422,3
7.Основні джерела формування запасів ((6)+(4))	12699,4	26069,1	+ 13379,7
9.Надлишок (недолік) власних оборотних коштів ((6)-(5))	- 7902,9	- 119,9	+ 7793,1
9.Надлишок (недолік) основних джерел формування запасів ((7)-(5))	9995,9	22664,2	+ 12779,3
10. Надлишок (недолік) власних і довгострокових джерел формування запасів ((1)+(2)-(5))	124919,9	113673,3	- 11245,6
11. Стан фінансової стійкості	Нестійкій фінансовий стан	Нестійкій фінансовий стан	

Дані показники характеризують стан власних оборотних коштів і загальної величини джерел формування запасів без урахування запасів в сумі оборотних активів. Спостерігається тенденція до зниження величини власного оборотного капіталу та довгострокових зобов'язань товариства, що обумовило зменшення у 2022 р. джерел формування запасів на 11245,6 тис. грн. На підставі розрахованих показників недоліку загальної величини основних джерел формування запасів і витрат, можна охарактеризувати фінансовий стан суб'єктів господарювання як нестійкий, оскільки розмір

запасів більше загальної величини основних джерел формування запасів і витрат.

Таблиця 2.11

Характеристика стану фінансової стійкості суб'єктів господарювання на основі показників достатності власних оборотних коштів і джерел формування запасів

Тип стану фінансової стійкості	Надлишок (недолік) довгострокових і власних джерел формування запасів $\pm C_{сд}$	Надлишок (недолік) власних оборотних коштів $\pm C_{с}$	Надлишок (недолік) загальної величини джерел формування запасів $\pm C_{с}$
Абсолютна стійкість	≥ 0	≥ 0	≥ 0
Нормальна стійкість	< 0	≥ 0	≥ 0
Нестійкий фінансовий стан	< 0	< 0	≥ 0
Кризовий фінансовий стан	< 0	< 0	< 0

Для виходу з кризи ПАТ «Натурфарм» необхідно збільшити реальний власний капітал шляхом отримання прибутку і збільшення резервів, збільшення Статутного капіталу, підйому рентабельності за допомогою контролю витрат, а також за рахунок розподілу прибутку після оподаткування до фондів накопичення за умови зростання частини цих фондів, не вкладеної в необоротні активи.

III. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ФІНАНСОВОЇ ДІАГНОСТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

3.1. Методичні основи комплексної оцінки діяльності суб'єктів господарювання

Суб'єктів господарювання в умовах динамічності трансформаційних змін повинні чітко орієнтуватися в складному лабіринті ринкового потенціалу, тобто правильно оцінювати фінансовий стан при виборі стратегічних параметрів їх стійкого розвитку. Для його оцінки розроблена безліч методик експрес-аналізу і поглибленого аналізу, що базуються на використанні абсолютних і відносних показників. Такі методики дають можливість виявити проблемні напрями в діяльності суб'єктів господарювання і досліджувати причини, що їх зумовили, але не дають можливості зробити обґрунтовані висновки про фінансовий стан в цілому. В той же час виникає багато ситуацій, коли бажаною ситуацією є комплексна оцінка фінансового стану суб'єктів господарювання: при аналізі кредитоспроможності і інвестиційної привабливості, прогнозуванні кризових явищ і банкрутства.

Фінансовий стан можна представити трьома основними групами елементів, які в сукупності характеризують стан і потенційні можливості суб'єктів господарювання по підтримці його стійкого розвитку: ліквідність і платоспроможність, фінансова стійкість і рентабельність. Сукупність запропонованих показників є, на наш погляд, достатньою, щоб представити комплексну оцінку фінансового стану суб'єктів господарювання, яка є результатом діагностики.

Обґрунтування змісту і методики комплексної оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання – складна наукова і практична проблема, рішення якої сприятиме обґрунтуванню ухвалення рішень аргументованому вибору фінансової стратегії і тактики її реалізації. Доцільність досліджень в даній сфері підтверджується зарубіжною практикою і безліччю розробок вітчизняних учених [4, 22, 34, 55, 93], які в більшості випадків засновані на рейтинговому аналізі. Дослідження вітчизняних учених у сфері рейтингового аналізу [55, 94, 95] свідчать про наявність різних методичних підходів до даного аспекту аналізу, які умовно можна розділити на традиційних і динамічних. Традиційні підходи передбачають застосування різних методик

до аналізу: номерних, регресійних і індексних, які детально висвітлені в економічній літературі.

Враховуючи багатоаспектний характер категорії «фінансовий стан», слід підкреслити, що на сьогодні існує ряд теоретичних і практичних складнощів у сфері його кількісної оцінки. З одного боку, це складність методологічного обґрунтування, оскільки фінансовий стан – це лише вектор, в теоретичному наближенні до ідеального стану якого полягає суть стійкого функціонування суб'єктів господарювання. А з іншою, – складність кількісної оцінки фінансового стану обумовлена тим, що окремі показники мають різну динаміку, оскільки на них впливає безліч чинників. Мова йде про тому, що фінансовий стан не можна оцінити з достатнім ступенем точності.

Комплексна оцінка фінансового стану суб'єктів господарювання є його характеристикою, отриманою в результаті комплексної діагностики, і що містить узагальнювальні висновки про результати діяльності суб'єктів господарювання на основі виявлення якісних і кількісних відмінностей від бази порівняння [9, з. 144]. базою для порівняння можуть виступати :плани, нормативи, показники попередніх періодів, інші суб'єктів господарювання, інші можливі варіанти розвитку.

Комплексна оцінка дає можливість кількісно оцінити ступінь фінансового благополуччя суб'єктів господарювання і визначається синтезом узагальнювальних оцінок з урахуванням їх значущості для різних груп користувачів.

Комплексна оцінка фінансового стану є важливим інформаційним джерелом для обґрунтування і ухвалення оптимальних управлінських рішень для досягнення стійкого фінансового положення суб'єктів господарювання. Для виконання в повному об'ємі всіх своїх функцій комплексна оцінка повинна відповідати таким вимогам:

ретельний аналіз і вибір найважливіших показників, що характеризують всі аспекти фінансового стану суб'єктів господарювання. Для цього можуть використовуватися статистичні методи або експертні оцінки; окремі показники, відібрані до включення в інтегральну оцінку не повинні дублювати один одного; всі показники необхідно привести до однакових одиниць вимірювання, що забезпечує можливість їх математичного об'єднання; якщо методика призначена для зовнішніх користувачів (кредиторів, інвесторів), всі показники повинні обчислюватися на базі інформації фінансової звітності суб'єктів господарювання.

Використовуючи розроблений вище підхід до визначення суті поняття «Фінансовий стан», можна сформулювати такі постулати, які є основою даного дослідження:

Правило 1. Альтернативність – припускає при формуванні елементів фінансового стану вони можуть в тій чи іншій мірі заміщати один одного, тобто бути альтернативними.

Правило 2. Динамічність – передбачає, що система показників, яка характеризує фінансовий стан, повинна мати максимальний рівень динамічності і бути придатною для оцінки стану об'єкту дослідження. У даному дослідженні результати комплексної оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання використовуються для визначення діагнозу стану об'єкту дослідження і розробки сценарію фінансово-економічного розвитку суб'єктів господарювання.

Правило 3. Інтегрованість – передбачає, що елементи фінансового стану функціонують одночасно і в сукупності, оскільки закономірності можливостей стійкості розвитку не можуть бути розкриті окремо. Це вимагає наявності в системі приватних і комплексних показників, за допомогою яких можна всесторонньо оцінити фінансовий стан суб'єктів господарювання. При цьому комплексні показники не повинні розглядатися самотійно, а тільки в системі з приватними.

Спираючись на ці постулати, можна побудувати структурно-ієрархічну модель формування комплексного показника фінансового стану (рис. 3.1).

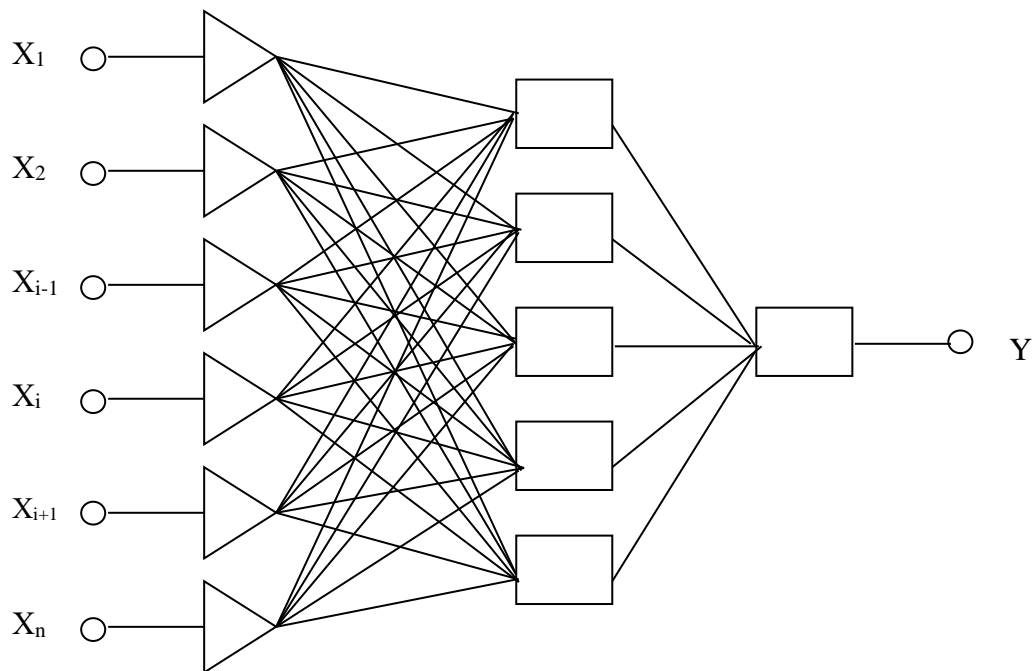

Рис. 3.1. Структурно-ієрархічна модель формування комплексної оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання

Позначення: X_1, X_2, \dots, X_n – фінансові показники

Y – комплексна оцінка фінансового стану

Модель комплексної оцінки сформована як багатовимірний об'єкт, який дає можливість: 1) досліджувати поведінку фінансових показників на різних суб'єктів господарювання; 2) зіставляти розраховані значення цих показників з галузевими і цільовими; 3) упорядковувати процес розрахунку цільових фінансових показників для визначення контуру фінансового стану і стратегічної поведінки суб'єктів господарювання.

Об'єктно-ієрархічний підхід до комплексної оцінки представлений так: для різних рівнів ієрархії при вибраній системі індикаторів визначені локальні показники (фінансова рівновага, ефективність операційної і фінансової діяльності); встановлена послідовність комплексної оцінки фінансового стану і порівняльної оцінки фінансових показників по сукупності підприємств галузі; проведена параметризація результатів

комплексної оцінки з метою визначення резервів і розробки заходів щодо забезпечення стійкого розвитку суб'єктів господарювання. Кожен з представлених в моделі рівнів і елементів оцінки фінансового стану підкоряється досягненню цілей і завдань діагностики на даному етапі дослідження.

У найбільш загальному вигляді послідовність процедур діагностики фінансового стану суб'єктів господарювання на основі взаємодії блоків моделі формування показника комплексної оцінки можна представити у вигляді алгоритму (рис. 3.2).

Методика комплексної оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання представлена п'ятьма етапами.

Перший етап. Вибір системи показників проводиться відповідно до ієрархічної моделі. Ключовими елементами моделі є: середовище функціонування суб'єктів господарювання; базові показники фінансового стану; відносні показники фінансового стану; показники бази порівняння; узагальнювальні інтегральні показники груп; комплексний показник фінансового стану.

Другий етап. Порівняльний аналіз показників. Для порівняння фактичних і еталонних значень показників використовуються загальновідомі методичні підходи [9, 55, 96]. Внутрішні оцінки фінансового стану формуються за наслідками комплексної діагностики на основі порівняння з пороговими значеннями показників, зовнішні оцінки – шляхом використання середньогалузевих показників. Зіставність результатів забезпечується шляхом нормування фінансових показників:

$$g_{ij} > \max \Rightarrow y_{ij} = \frac{g_{ij}}{g_{ij}^*}; \quad g_{ij} > \min \Rightarrow y_{ij} = \frac{g_{ij}^*}{g_{ij}}. \quad (3.1)$$

При порівнянні пар даних, що характеризують стан показника по відношенню до еталонного значення, слід враховувати такі допущення: 1) g_{ij}^*

- $< g_{ij}$ - фактичне значення і-го показника j-ой групи перевищує еталонне; 2)
 $g_{ij}^* > g_{ij}$ - еталонне значення і-го показника j-ой групи перевищує фактичне;
 3) $g_{ij}^* = g_{ij}$ - фактичне значення і-го показника j-ой групи рівне еталонному.

Рис. 3.2. Алгоритм діагностики фінансового стану суб'єктів господарювання

Як вихідна база діагностики рекомендується використовувати відношення досягнутого рівня фінансових показників до порогових (нормативним) величин. У цьому полягає відмінність від традиційного підходу, що припускає, що за основу діагностики береться абсолютна величина показника.

Третій етап. Формування вектора значущості фінансових показників здійснюється на основі оцінки ступеня їх взаємозв'язку з результатом операційно-фінансової діяльності суб'єктів господарювання. Для визначення інтенсивності зв'язку ряду динаміки результату операційно-фінансової

діяльності з рядами динаміки базових показників скористаємося коефіцієнтом кореляції [97]:

$$g_{ij} = \rho_{ij}(\Psi_{ij}, \Omega) \quad (3.2)$$

де g_{ij} - ваговий коефіцієнт i -го показника j -ої характеристики, Ψ_{ij} - безліч індексів розвитку i -го показника j -ої групи, Ω - безліч індексів зростання результату операційно-фінансової діяльності.

Очевидною перевагою регресійного методу є отримання об'єктивної оцінки, яка враховує реальні можливості з результатом операційно-фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

Крім того, в даному випадку є можливість оновлення оцінки вагів відповідно до змін впливу чинників на результати діяльності суб'єктів господарювання. Для забезпечення виконання вказаних вимог до системи вагових коефіцієнтів, $j = \overline{1, n}$ проводиться нормування вектора G_j шляхом ділення елементів на суму їх значень по відповідній групі показників.

Четвертий етап. Розрахунок комплексних оцінок по групах (рівням) показників діагностики: платоспроможності, фінансової стійкості, самофінансування, ефективності фінансової діяльності і ефективності операційної діяльності [9, 30, 55, 94, 96] проводиться за наступною формулою:

$$Q_j = Y_j \cdot \overline{G}_j^T = \sum_{i=1}^{s_j} g_{ij} y_{ij} \quad (3.3)$$

де Q_j – приватна оцінка j -ої групи, \overline{G}_j – вектор-стовпець коефіцієнтів значущості показників j -ої групи, g_{ij} – його елементи, що є вагою i -го показника j -ої групи, y_{ij} - елементи вектора-стовпця Y_j стандартизованих значень показників, які є співвідношенням i -го показника j -ої характеристики і відповідного еталонного значення.

П'ятий етап. Розрахунок комплексних показників ефективності фінансово-економічної діяльності і фінансово-економічної рівноваги.

Комплексний показник фінансового стану суб'єктів господарювання пропонується формувати на основі агрегированості приватних показників ефективності фінансово-економічної діяльності і фінансово-економічної рівноваги, тобто $I_c = f(I_{ЕФЕД}, I_{ф.ек.рівн.})$.

В даному випадку комплексний показник ефективності фінансово-економічної діяльності формується на основі оцінок ефективності операційної (Іефо) і фінансової діяльності (Іефф), експертних оцінок груп відповідно до відомих підходів [55, 99, 99]:

$$I_{ЕФЕД} = k_{ефо} \cdot I_{ефо} + k_{ефф} \cdot I_{ефф}, \quad (3.4)$$

де, $k_{ефф}$ - коефіцієнти значущості $k_{ефо} + k_{ефф} = 1$.

Для комплексної оцінки фінансової рівноваги (Іф..рівн) представимо індекс у формі сукупної оцінки окремих груп показників платоспроможності, фінансової стійкості і самофінансування:

$$I_{ф.рівн.} = \sum_{j=1}^w Q_j \cdot k_j, \quad (3.5)$$

де w - кількість характеристик фінансової рівноваги.

При цьому система вагових коефіцієнтів повинна задовольняти такій умові:

$$\sum k_j = 1 \quad j = \overline{1, w}. \quad (3.6)$$

Шостий етап. Розрахунок комплексного показника фінансового стану.

Для ухвалення рішень по вибору фінансової стратегії і формуванню сценаріїв стійкого розвитку запропонований показник комплексної оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання, який на відміну від відомих показників враховує сукупний вплив таких характеристик, як стандартизовані значення індикаторів ефективності операційної (y_i^{eo}), фінансовій діяльності (y_i^{ef}), фінансової рівноваги (y_{ij}^p) і відповідних вагових коефіцієнтів ($g_i^{eo}, g_i^{ef}, g_{ij}^p$):

$$I = f(I_{\text{ЕФЕД}}, I_{\text{ф.ек.ривн.}}) = (k_{\text{ефо}} \cdot \sum_{i=1}^{s^{\text{ео}}} g_i^{\text{ео}} \cdot y_i^{\text{ео}} + k_{\text{ефф}} \cdot \sum_{i=1}^{s^{\text{еф}}} g_i^{\text{еф}} \cdot y_i^{\text{еф}}) \cdot \sum_{j=1}^w (\sum_{i=1}^{s_j^{\text{п}}} g_{ij}^{\text{п}} \cdot y_{ij}^{\text{п}}) \cdot k_j^{\text{п}}$$

де s_i - число індикаторів діагностики у відповідній групі.

Результати комплексної оцінки фінансового стану ПАТ «Натурфарм» за 2022 р. по приведеній вище методиці узагальнені в табл. 3.1.

Оптимальним є значення показника комплексної оцінки більше або рівної одиниці. При повній відповідності фінансових показників пороговим значенням комплексний показник прийме значення рівне одиниці.

Отриманий за наслідками розрахунків показник комплексної оцінки рівний 0,62 означає, що рівень фінансового стану досліджуваного суб'єктів господарювання за 2022 рік низький. Комплексні оцінки груп показників менше одиниці, отже, значення показників платоспроможності і фінансової стійкості нижче чим порогове значення. Виняток становить інтегральний показник оборотності (2,52), рівень якого вище ніж середньогалузевий.

Таблиця 3.1

Результати комплексної оцінки фінансового стану
ПАТ «Натурфарм» за 2022 р.

Приватний блок оцінки	Вагові коефіцієнти	Ключові показники	Еталонні (середньогалузеві) значення	Фактичні значення	Відношення фактичних і еталонних значень	Значущість показників	Комплексна оцінка групи
Платоспроможність	0,31	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,32	0,060	0,19	0,4	
		Коефіцієнт термінової ліквідності	0,92	0,450	0,55	0,3	
		Коефіцієнт поточної ліквідності	1,57	1,390	0,99	0,3	0,51
Фінансова стійкість	0,25	Коефіцієнт автономії	0,95	0,95	0,99	0,35	
		Коефіцієнт фінансування	9,95	13,35	1,34	0,2	
		Коефіцієнт інвестування	1,12	0,07	0,06	0,2	
		Маневреність власного капіталу	0,99	-0,06	-0,07	0,25	0,59
Оборотність	0,12	Віддача оборотних коштів	5,95	9,43	1,61	0,35	
		Оборотність дебіторської заборгованості	10,11	33,24	3,29	0,25	
		Оборотність кредиторської заборгованості	6,3	25,99	4,11	0,25	

	Оборотність активів	1,2	0,94	0,70	0,15	2,52
Комплексна оцінка фінансового стану		0,62				

Перевагами приведеної методики комплексного аналізу фінансового стану є:

1. Простота і зручність розрахунків на основі вибраної об'єктно-орієнтованої системи індикаторів.

2. Використання як база порівняння показників еталонного суб'єктів господарювання, сформованого за галузевими статистичними даними або оптимальних результатів фінансово-економічної діяльності аналізованого суб'єктів господарювання.

3. Розрахунок відхилень дозволяє відстежити і максимально використовувати резерви підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності.

4. Можливість збільшення кількості характеристик і показників і подовження досліджуваного періоду.

5. Можливість застосування інтегрованої оцінки як цільова функція при оптимізації фінансово-економічної діяльності.

6. Застосування як початкові індикатори оцінки прогнозних показників дозволяє моделювати економічний розвиток суб'єктів господарювання.

Застосування запропонованої моделі сприяє об'єктивній оцінці суб'єктів господарювання і може використовуватися в системі інших показників, за якими оцінюється фінансовий стан і кредитоспроможність суб'єктів господарювання. Запропонований комплексний показник рекомендується застосовувати для визначення вектора стійкого розвитку суб'єктів господарювання і виявлення резервів його фінансово-економічної діяльності.

3.2. Розробка моделі системи фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання

Підприємство є відкрита система, яка, з одного боку, складається з взаємозв'язаних елементів, зв'язків і відносин і є їх цілісністю, а з іншої – система може знаходитися в стійкому або нестійкому стані. Процеси розвитку економічної системи циклічні і не завжди керовані. Проте у будь-якому випадку, обов'язковою умовою впорядкування окремих елементів і функцій системи, що управляє, є впровадження в неї нових механізмів самоорганізації і інструментів регулювання, що дозволяють істотно зменшувати і ідентифікувати несприятливі результати, викликані змінами станів і поведінки суб'єктів господарювання як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Особливо це має важливе значення для реалізації переваг обгрунтованого вибору альтернатив стратегічних орієнтирів на конкретних стадіях управління фінансовим станом суб'єктів господарювання. Тільки завдяки розпізнаванню і економічному вимірюванню функціонального стану основних чинників виробництва соціально-економічної системи і дослідження їх динамічних змін на майбутнє, можна виявити і оцінити слабкі ланки, вузькі місця і встановити параметри процесів, що породжуються елементами цих систем, доступних для вимірювань. Це вимагає виділення якісно нового напрямку – діагностики фінансового стану, яка дозволяє найповніше використовувати регулюючу функцію фінансового управління.

Діагностика – це відносно новий механізм, який застосовується переважно в міжнародній практиці. В Україні тривалий час в теорії і практиці акцентували свою увагу в основному на перспективному аналізі і мало приділяли уваги фінансовій діагностиці майбутнього економічного розвитку.

На сьогодні методичні підходи, які використовуються для оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання, базуються в основному на статистичних методах з обмеженим числом показників, які не повною мірою враховують специфічну особливість динамічності змін функцій управління підприємством, використовується механізм порівняльних оцінок для

виявлення переваг розвитку економічних систем і оцінки структурних змін. Недостатньо враховується вплив фінансових чинників, які обмежують реальну оцінку можливостей стратегічного розвитку суб'єктів господарювання, а рекомендації по методології аналізу фінансового стану, розкриті в роботах ряду авторів [4, 35, 55], зосереджені в основному на дослідженні поточного стану і не містять методичних підходів до діагностування несприятливих відхилень економічного розвитку суб'єктів господарювання і їх прогнозої оцінки з метою їх попередження. Ось тому доцільно звернути увагу на міжнародний досвід, оскільки рішення проблем, пов'язаних з діагностуванням фінансової стратегії стійкого розвитку суб'єктів господарювання, назріли і мають принциповий характер.

В зв'язку з цим завдання діагностування фінансового стану суб'єктів господарювання дається в декілька іншій постановці: вона визнається ефективною тоді, коли її реалізація сприятиме поліпшенню фінансового стану суб'єктів господарювання на всіх сегментах його діяльності.

В Україні поки що немає чіткої концепції діагностики фінансового стану економічних структур, яка могла бути покладена в основу методології формування механізму її підтримки. Звідси, не визначені напрями, склад, структура показників і відсутня модель діагностики, яка була б адаптивна до умов діяльності українських підприємств. Така концепція повинна базуватися на нескладному аналітичному і математичному апараті і була б ефективною і корисною для практичного використання.

Проведені дослідження виявили об'єктивну потребу в діагностиці фінансового стану суб'єктів господарювання, яка пояснюється наступними передумовами:

нестабільність зовнішнього економічного середовища, з одного боку, висуває додаткові вимоги до оцінки фінансового стану, а з іншої – необхідність його фінансового обґрунтування;

збільшенням швидкості реакції на зміну економічного середовища обумовлює гнучкість управління і необхідність у спостереженні за змінами,

що відбуваються в зовнішньому і внутрішньому економічному середовищі суб'єктів господарювання;

потреба в ефективному фінансовому управлінні вимагає побудови додаткової системи координації, заснованої на інформаційному забезпеченні, яке дозволяє виявляти і ідентифікувати несприятливі ситуації і «вузькі місця» на окремих сегментах діяльності суб'єктів господарювання;

збільшення фінансового ризику при ухваленні рішень викликає потребу у фінансовому обґрунтуванні цільових орієнтирів і альтернатив розвитку суб'єктів господарювання.

Враховуючи це, діагностика є нетрадиційною концепцією комплексного дослідження, яка ґрунтується на сукупності методів і процедур відстежування змін в процесах формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для визначення критичних крапок і майбутніх значень фінансових показників на кожному етапі і сегменті економічного розвитку суб'єктів господарювання.

Дослідження вітчизняних учених, що проводяться останніми роками, в даній області, в основному були присвячені методичним підходам до аналізу фінансового стану за даними звітності підприємств, які не враховували напрями, пов'язані з реалізацією концепції стратегічного управління. Діагностика повинна об'єднувати елементи і механізми оцінки фінансового стану в єдине ціле, де кожен з них або в єдності повинен адекватно відображати економічний розвиток окремих елементів і економічної системи в цілому.

Тому основним принципом діагностики є системність – оптимізація елементів щодо всієї системи. Це означає, що вибір елементу проводиться так, щоб він у взаємодії з іншими елементами найбільшою мірою сприяв досягненню генеральної мети суб'єктів господарювання.

У будь-якому випадку, очевидно, що діагностика в обґрунтуванні напряму стійкого розвитку суб'єктів господарювання характеризується двома фундаментальними економічними вимірюваннями. З одного боку, має місце

вимірювання функціонального стану чинників виробництва (капітал, робоча сила, організація), яке припускає необхідність діагностувати фінансове перебування за різних умов відтворювальних процесів на окремих стадіях стійкого розвитку суб'єктів господарювання. З іншого боку, підлягають економічному вимірюванню фінансові ресурси, оптимізація структури яких певним чином впливає на стан фінансово-економічної рівноваги і кінець кінцем на досягнення головної мети – економічного зростання суб'єктів господарювання.

Так, згідно А. Файолю саме ці обставини мають принципове значення. Формування механізму підтримки діагностики фінансового стану суб'єктів господарювання ґрунтується на порівняльному аналізі тенденцій дотримання фінансових пропорцій, які будуть ефективні в поточному і минулих періодах, і оцінці динамічних змін, що впливають на позицію суб'єктів господарювання в майбутньому. Чим точніше буде визначена майбутня економічна вигода, тим вище буде фінансовий стан суб'єктів господарювання. А для того, щоб впливати на величину прибутку, менеджери повинні мати в своєму розпорядженні власну інформацію, з одного боку, перспективи розвитку суб'єктів господарювання, що достовірно відображає, а з іншої – що виявляє несприятливі тенденції розвитку і суперечності для їх коректування.

Для того, щоб успішно виконувати своє призначення як інструмент управління, діагностика фінансового стану суб'єктів господарювання повинна володіти певними властивостями системи, що розвивається, тобто мати базову оболонку для наповнення інформацією, яку можна модифікувати для задоволення потребі різних користувачів інформації. В зв'язку з цим, крім відомих якісних характеристик, інформація повинна володіти такими якостями, як: інтегрованість, оптимальність, гнучкість і адаптивність. Стосуючись аспекту інтегрованості слід звернутися до затвердження Соколова Я.В., який вважає, що інтегрованість – це діалектична єдність різних в своїй суті видів інформації, переслідуючих мету розчинення старої

суті інформації і на якісно новій основі тієї, що створює інформацію, виходячи з потреб завдань, що стоять перед управлінням. Дана теза застосовна і для діагностики, оскільки її результати є основою збору з різних систем забезпечення і модифікації для ухвалення рішень [9,32, с. 16].

Оптимальність – кожна цільова функція, що задається в системі, з одного боку, повинна бути такою, що реалізовується, а з іншої – кожна функція перш, ніж вона буде задана системі, розглядається як локальне завдання, тобто на підприємстві повинен бути загальний алгоритм рішення цих завдань.

Унаслідок постійних змін зовнішнього і внутрішнього економічного середовища суб'єктів господарювання важливе значення також набуває і такої властивості діагностики, як гнучкості. Гнучкістю діагноста володіє тоді, коли вона не відособлена рамками суб'єктів господарювання, а постійно враховує зміни зовнішнього економічного середовища. З урахуванням цього кінцевим результатом діагностики є розробка орієнтирів розвитку – прогнозів, які реалізуються за допомогою фінансових планів.

Діагностика фінансового стану суб'єктів господарювання повинна володіти властивістю ефективності. З погляду Чумаченко Н.Г. [109] під ефективністю діагностики слід розуміти обов'язкове співвідношення корисності з економічністю, тобто забезпечення суспільне необхідній споживній цінності, вираженій через функцію найбільш економічним способом. Отже, комплексним показником ефективності діагностики можна вважати відношення ступеня виконання функції до витрат на її забезпечення.

Запропонований підхід ґрунтується на загальновідомій концепції бізнесу і методиці досліджень економічних явищ і фінансових процесів, визначених: філософськими позиціями, що пояснюють достовірність по відношенню до реальності; мотиваційним простором і граничними умовами фінансового стану; системою наслідків по відношенню до досліджуваних фінансових процесів і елементів фінансового стану (спостереження, оцінка, обробка результатів); необхідністю пояснення результатів фінансової

діяльності різними методами пізнання (аналітичним, емпіричним, кількісним, ситуативним, якісним); потребою в створенні системи інформаційного забезпечення для різних рівнів управління для підвищення фінансового стану; адаптацією системи діагностики з метою підвищення її гнучкості і ефективності при реалізації в умовах невизначеності ринкового середовища.

Реалізувати запропонований підхід передбачається можливим в рамках системного моделювання на основі концепції меж зростання, яка, є найбільш переважною для формування сценарію стійкого розвитку суб'єктів господарювання.

Структура запропонованого механізму підтримки фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання, представлена моделлю на рис. 3.3, має комплексний характер. Її структурним елементом властива блокова структура і послідовність дії на кожному блоці діагностики і включає: дослідження нових якостей фінансового стану в умовах динамічності ринкових перетворень; визначення орієнтирів в діагностуванні перспектив зростання суб'єктів господарювання або кризових ситуацій; необхідність підвищення ефективності функцій діагностики.

Структурна модель механізму підтримки діагностики дозволяє орієнтувати його дію на перспективну оцінку фінансового стану суб'єктів господарювання і регулювати відхилення від заданого вектора розвитку. Принципова характеристика механізму підтримки діагностики фінансового стану передбачає наявність ключових блоків: концептуального, мотиваційного, організаційного, методичного, ресурсного, результатного.

Концептуальний блок встановлює умови організації діагностики, визначення основних підходів, об'єктів, функцій, научної області, формування ієрархії цілей, завдань і принципів діагностики.

Реалізація мотиваційного блоку рішення структурованих проблем дає можливість виявлення переваг коаліцій інтересів груп і ранжирування їх по ступеню домінування інтересів груп внутрішнього середовища суб'єктів господарювання і експертних оцінок фахівців. Дана оцінка сприятиме

розширенню арсеналу регулюючих інструментів підвищення фінансового стану суб'єктів господарювання.

Організаційний блок є достатньо складним і вимагає особливого дослідження в такій послідовності: діагностика фінансової рівноваги, діагностика ефективності фінансової діяльності, діагностика потенціалу операційної діяльності.

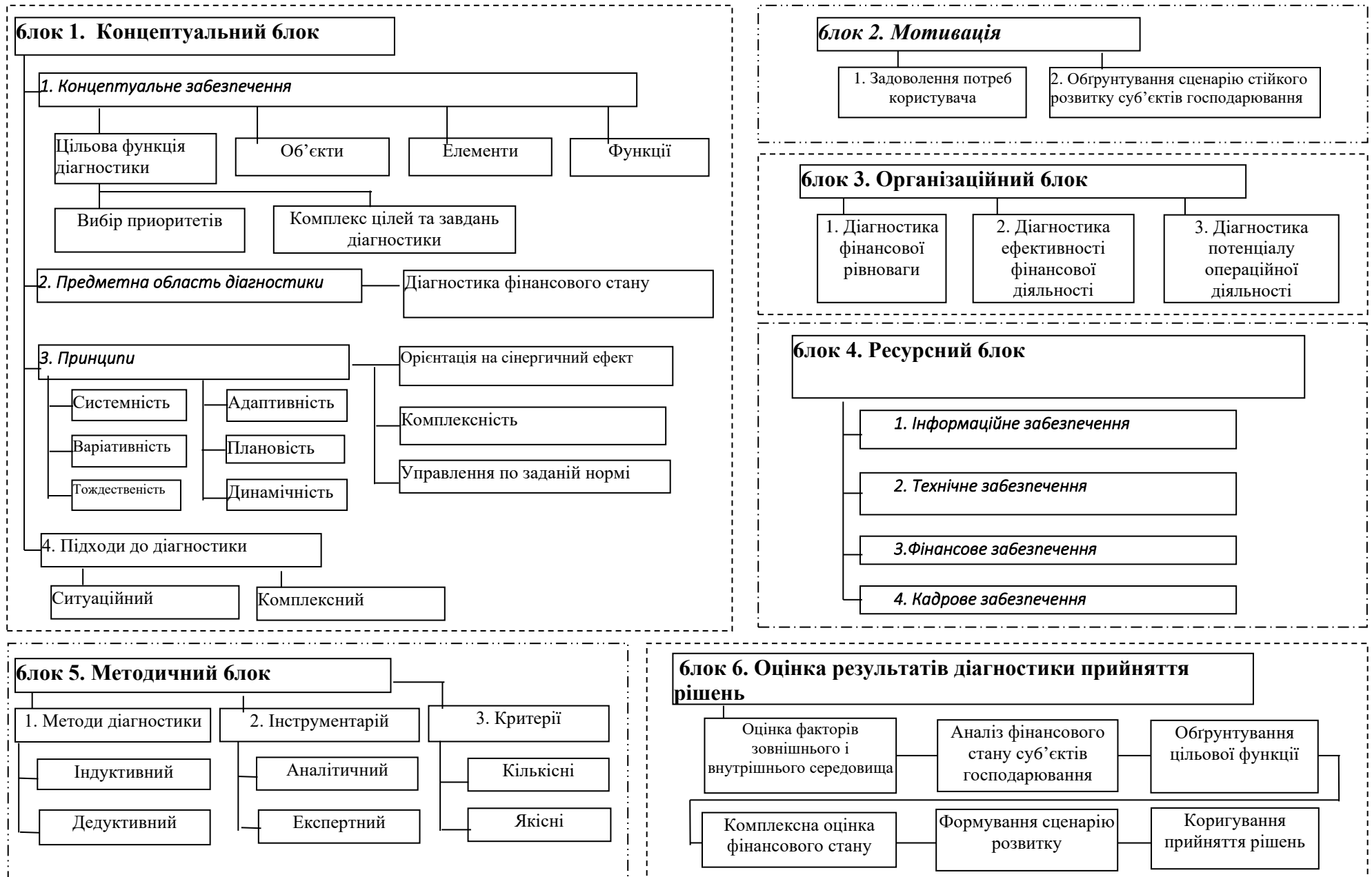

Рис. 3.3. Структурна модель механізму підтримки діагностики фінансового стану суб'єктів господарювання

Ресурсний блок характеризує сукупність існуючих ресурсів і можливостей для реалізації цілей і завдань діагностики фінансового стану суб'єктів господарювання і припускає трансформацію структури інформаційного забезпечення шляхом застосування інтеграційної моделі, що дозволяє виділити пріоритети підвищення якісних характеристик інформації і забезпечити ефективність її регуляторного потенціалу на різних сегментах діяльності суб'єктів господарювання.

Методичний блок є набір правив, моделей, показників, методів, процедур, критеріїв, серед яких:

1. Правила для оцінки стану вузьких і слабких місць і результатів діяльності суб'єктів господарювання в сьогоденні і майбутніх періодах.
2. Правила, пов'язані з оцінкою виконання фінансових планів по центрах відповідальності.
3. Правила, по яких проводиться комплексна оцінка фінансового стану суб'єктів господарювання.
4. Граничні цільові параметри сценарію стійкого розвитку суб'єктів господарювання.

Процедурна частина методології діагностики фінансового стану регулюється за допомогою вказаних вище принципів, методів і інструментарію. Ключова роль відводиться аналітичним методам діагностики, метою яких є дослідження функціональної системи в часі і просторі, за допомогою ухвалення вхідних сигналів і виявлення симптомів, причин і проблемних ситуацій, а також у вигляді реакції на відхилення від заздалегідь встановлених параметрів стійкого розвитку економічної системи у вигляді вихідних сигналів. Викликані зміни вихідних сигналів характеризують перехід економічної системи з однієї стадії економічного розвитку. У цьому полягає одне з головних призначень, покладене в основу методології діагностики фінансового стану суб'єктів господарювання.

У багатьох галузях науки і практики для наочності протікання різного роду технологічних і інших процесів і явищ використовується метод фізичного моделювання. Разом з тим, економіка суб'єктів господарювання, процес управління нею, у тому числі і управління господарсько-фінансовою діяльністю відрізняються від інших галузей науки і практики, зокрема, тим, що для дослідження економічних явищ не представляється можливим побудова фізичних моделей. У зв'язку з цим доводиться задовольнятися інформаційними, математичними і подібними ним моделями у поєднанні з логічним аналізом їх організаційно-управлінської суті.

Взаємозв'язок суб'єктів і об'єктів господарсько-фінансової діяльності суб'єктів господарювання в цілому і відособлених підрозділів зокрема об'єктивно припускає розгляд всіх елементів, задіяних в процесі економічної діяльності суб'єктів господарювання (і її частині – фінансовій діяльності), як цілісної, певним чином організованої складної системи, що є не просто сумою складових її елементів, а цілісного, об'єктивно необхідного економічного процесу, продукту взаємодії сукупності об'єктів і суб'єктів управління. Взаємозв'язки між досліджуваними елементами в абстрактному вигляді дозволяє відобразити матрична модель як інструмент дослідження.

У організації робіт по управлінню фінансовою діяльністю беруть участь багато фахівців різної функціональної спеціалізації. Кожен з цих фахівців робить вплив на формування одного або декількох фінансових показників, що характеризують результати функціонування одного або декількох економічних об'єктів, частин суб'єктів господарювання, різних сторін його діяльності, процесів, де формуються початкові передумови для доходів, витрачаються або можуть витрачатися грошові кошти і формуються фінансові показники.

Ефективність функціонування суб'єктів господарювання характеризується не одним показником, а їх сукупністю. Кількість всіх економічних показників, використовуваних в процесі управління фінансово-економічною діяльністю,

визначається виходячи з числа керованих економічних об'єктів (процесів) і числа показників, що характеризують кожен з цих об'єктів.

У системі управління діяльністю суб'єктів господарювання як підлягають управлінню економічних об'єктів є: підприємство в цілому, відособлені підрозділи, ділянки, цехи, а як підлягають управлінню економічних процесів, що в тій чи іншій мірі формують результати господарсько-фінансової діяльності об'єкту, – процес виробництва продукції, пошук споживачів продукції, реалізація, матеріально-технічне постачання, енергопостачання.

Суб'єктами управлінської діяльності в системі управління діяльністю суб'єктів господарювання є фахівці різного рівня: генеральний директор, його заступники, керівники відособлених підрозділів, начальники відділів, ділянок, цехів, провідні фахівці, фахівці і ін.

Управлінський зв'язок економічних об'єктів і суб'єктів управлінської діяльності (фахівців) можна формалізувати у вигляді матриці.

Складемо матрицю A_{ij} , що складається з m рядків і n стовпців економічних об'єктів і процесів $b_1, b_2 \dots, b_i \dots, b_m$, керованих фахівцями $a_1, a_2 \dots, a_j \dots, a_n$, де $i=1 \dots, m$; $j=1 \dots, n$.

$$A = \begin{vmatrix} A_{11} & A_{21} & \dots & A_{n1} \\ A_{12} & A_{22} & \dots & A_{n2} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ A_{1m} & A_{2m} & \dots & A_{nm} \end{vmatrix}$$

Кожен економічний об'єкт (процес) тут розглядається як елемент m -мірного вектор-стовпця, а кожен фахівець – як елемент n -мірного вектор-рядка ($a_1 \dots, a_n$). Кожен елемент A_{ij} є групою показників, контрольованих j -м фахівцем в процесі управління i -м об'єктом. Елементи цієї матриці є сукупністю m об'єктів і n фахівців апарату в їх управлінському зв'язку.

На перетині рядків і стовпців матриці число показників в кожній групі може бути рівне нулю (якщо даний фахівець не приймає участі в управлінні даним об'єктом, процесом), одиниці, більше одиниці. Один і той же показник може контролюватися одним або спільно декількома фахівцями, для управління одним або декількома об'єктами, процесами.

Як відомо, результати господарсько-фінансової діяльності суб'єктів господарювання (а точніше – результати діяльності трудового колективу) характеризуються безліччю показників. Останніми роками на передній план висуваються «чисто» фінансові показники: прибутки (збитки), дебіторська і кредиторська заборгованість, рентабельність, дохід, наявність грошових коштів на поточному рахунку, наявність оборотних коштів, вартість реалізованої продукції і ін. Саме ці показники знаходяться у полі зору фахівців фінансової служби суб'єктів господарювання.

Разом з тим, не можна вважати, що ці показники формуються «самі по собі». Вони є результатом всією виробничо-технічною, інженерною, економічною, господарською і, звичайно ж, фінансовій діяльності всього колективу.

Виробничо-технічні показники в цьому відношенні є первинними (основоположними), а фінансові показники – вторинними (похідними, результатними). Разом з тим, існує і зворотна залежність. Результати фінансової діяльності суб'єктів господарювання, очолюваної кредитно-фінансовим відділом, можуть робити (і надають) вплив на стан і рівень виробництва. Наприклад, недостатньо ефективна робота по зниженню дебіторської заборгованості може привести до невчасної виплати заробітної плати, а звідси – соціальні проблеми із зниженням об'ємів продукції, неможливість сплати за спожиту електроенергію, воду і ін.

Окремі показники господарсько-фінансової діяльності формуються і контролюються однією службою суб'єктів господарювання або навіть одним

фахівцем, інші показники – декількома фахівцями або навіть декількома службами. Виникає свого роду матричний управлінський зв'язок між сукупністю показників і сукупністю фахівців.

Побудуємо матрицю V_{lj} , що складається з f рядків і n стовпців показників $c_1, c_2, \dots, c_l, \dots, c_f$, контрольованих фахівцями $a_1, a_2, \dots, a_j, \dots, a_n$.

$$V = \begin{vmatrix} V_{11} & V_{21} & \dots & V_{n1} \\ V_{12} & V_{22} & \dots & V_{n2} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ V_{1f} & V_{2f} & \dots & V_{nf} \end{vmatrix}$$

Тут кожен показник представляється як елемент f -мірного вектор-стовпця, а елементи матриці є сукупністю f показників, керованих n фахівцями.

Матриці A_{ij} і V_{lj} визначають перелік і координати показників. Поєднання показників $c_1, c_2, \dots, c_l, \dots, c_f$, контрольованих деяким j -м фахівцем для управління об'єктами і процесами b_1, b_2, b_i, b_m може бути представлене матрицею C_{lij} .

$$C = \begin{vmatrix} C_{11j} & C_{21j} & \dots & C_{m1j} \\ C_{12j} & C_{22j} & \dots & C_{m2j} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ C_{1fj} & C_{2fj} & \dots & C_{mfj} \end{vmatrix}$$

Елементи матриці C_{lij} є сукупністю f показників, контрольованих j -м фахівцем в процесі управління m об'єктами.

Кожен фахівець в процесі управління об'єктом (процесом) або іншим суб'єктом управління (фахівцем нижчого рангу) як «інструмент», що управляє, впливає на об'єкт управління шляхом здійснення певних функцій. Як такі функції можуть виступати: планування, організація, облік, контроль, аналіз, регулювання і ін. Фахівець здійснює одну із згаданих функцій управління або декілька.

В той же час кожна з функцій управління може здійснюватися одним фахівцем або декількома. Так, наприклад, проблемою управління прибутком безпосередньо займаються фахівці планово-економічного відділу, фінансового, бухгалтерії; проблемами реалізації товарної продукції – ті ж підрозділи і комерційна служба. При цьому, природно, відбувається свого роду управлінський «перетин» функцій управління і фахівців, яке може бути формалізоване у вигляді матриці.

Побудуємо матрицю D_{hj} функцій управління $d_1, d_2 \dots, d_h \dots, d_k$, здійснюваних фахівцями $a_1, a_2 \dots, a_j \dots, a_n$.

$$D = \begin{vmatrix} D_{11} & D_{21} & \dots & D_{n1} \\ D_{12} & D_{22} & \dots & D_{n2} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ D_{1k} & D_{2k} & \dots & D_{nk} \end{vmatrix}$$

Кожна функція управління розглядається в цій матриці як елемент k -мірного вектор-стовпця, а кожен фахівець – як елемент n -мірного вектор-рядка ($a_1 \dots, a_n$). Елемент D_{hj} є сукупність функцій управління, формованих і контрольованих j -м фахівцем. Елементи цієї матриці можна розглядати як елементи підсистеми, що складається з D функцій управління і n фахівців в їх управлінському зв'язку матричного вигляду.

Матриці A, B, C, D не є квадратними, оскільки число стовпців в них не співпадає (як правило) з числом рядків. Матриці A, B, C, D є символічними. Для відображення деяких інших взаємозв'язків управлінського характеру наочнішими можуть бути матриці смислового змісту (словесні) у формі таблиць.

В процесі управління господарсько-фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання керівники і фахівці здійснюють різного роду управлінські дії,

здійснюючи функції управління і функції діяльності. Функції управління (прогнозування, планування, організація, облік, контроль, регулювання, аналіз) здійснюються одночасно і нерозривно з функціями діяльності (управління технологією робіт, оперативне управління виробництвом, управління якістю продукції і робіт, управління собівартістю, фінансами і ін.).

Жодна з функцій управління не може здійснюватися поза зв'язком з однією або з декількома функціями діяльності. Наприклад, немає поняття абстрактного планування як такого поза зв'язком з якою або функцією діяльності. Можна говорити про планування матеріально-технічного постачання, собівартості, фінансів і т.п. В той же час і функції діяльності існують не абстрактно «самі по собі», а обов'язково піддаються дії функцій управління: планування, організації, контролю і ін. Так, наприклад, можна говорити про планування фінансової діяльності, її організацію, контроль і т.і.

З сказаного вище можна зробити висновок про те, що відношення між функціями управління і функціями діяльності взаємно зв'язані, перетинаються, їх зв'язок має матричний характер.

Вище згадувалося про численні специфічні і непередбачувані перешкоди в роботі суб'єктів господарювання, які неминуче прямо або побічно відбиваються на фінансовому положенні суб'єктів господарювання. Оскільки система управління підприємством будується на недостатньо повній інформації про можливу поведінку (стані) найближчий відрізок часу, то це неминуче позначається і на системі управління безпосередньою фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання.

Значна частина перешкод не піддається вимірюванню і не може бути своєчасно компенсована. Система управління фінансами вимушена використовувати як початкову інформацію в кращому разі дані про значення вектора $a(t)$ фактичних станів положення суб'єктів господарювання і

підрозділів, зафіксованих статистично за наслідками спостережень за функціонуванням окремих їх частин.

Тому, якщо, допустимий, в деякий момент t керований об'єкт (за неповними даними) знаходиться в стані a_j , то з бажаним ступенем точності неможливо сказати, в якому стані a_i він буде знаходитися через відрізок часу Δt . Можна лише визначити вірогідність переходу стану a_j в кожен з можливих (що вже були раніше і відомих суб'єкту управління) станів, виходячи з результатів обробки статистичних даних, визначивши величину $\lambda_{ji} \Delta t$, де λ_{ji} – інтенсивність переходу об'єкту із стану a_j в стан a_i за відрізок часу Δt . Слід зазначити, що інтенсивність переходу елементів (подій), що впливають на фінансове положення суб'єктів господарювання, з одного стану в інше надзвичайно висока і вірогідність отримання більш менш точних, достатніх для ухвалення оптимальних управлінських рішень, результатів обробки статистичних даних не велика.

Оскільки управління фінансовою діяльністю є процес вироблення і прийняття рішень в умовах безперервного і непередбачуваного змінною економічної ситуації, а в кожен момент часу стан кожного керованого об'єкту (події) може бути не таким, яким воно було якийсь час назад, то можна говорити про вектор фактичних станів $a(t)$ того або іншого об'єкту, який (вектор) у формалізованому вигляді може бути заданий таким чином

$$a(t) = [a_1(t), a_2(t) \dots, a_n(t)]. \quad (3.9)$$

Компоненти вектора повинні описувати стан керованого об'єкту в кожен даний момент часу.

Необхідність в ухваленні управлінських рішень виникає там і тоді, де і коли потрібно вивести об'єкт із стану $a(t)$ в стан $b(t)$, тобто вектор початкового стану $a(t)$ необхідно замінити вектором бажаного стану, а саме:

$$b(t) = [b_1(t), b_2(t) \dots, b_m(t)], \quad (3.9)$$

під впливом управляемого вектору,

$$\alpha(t) = [\alpha_1(t), \alpha_2(t), \dots, \alpha_{до}(t)]. \quad (3.10)$$

Цей вектор є сукупністю рішень фахівців суб'єктів господарювання, що виробляються для кожного значення змінних вектора станів $a(t)$ для кожного моменту часу функціонування об'єкту.

Це вимагає формування банку даних для розрахунку цільових параметрів перспективного розвитку суб'єктів господарювання, які визначаються шляхом формування цільових параметрів, що проводяться на основі моделювання взаємозв'язку між залежними і незалежними змінними. В даному випадку для представлення цільової функції ухвалення рішень використовується традиційний підхід:

$$Z = W = f(a, b, z) > \max \text{ або } \min \quad Z = Z^* \quad (3.11)$$

А якщо врахувати, що генеральною вищою метою суб'єктів господарювання, згідно концепції стійкого розвитку буде постійне прагнення до максимізації результату, то цільову функцію можна представити у вигляді системи:

$$\begin{cases} B \rightarrow \max \\ \Pi \rightarrow \max \\ Z \rightarrow \min \\ WACC \rightarrow \min \end{cases} \quad (3.12)$$

де Π - прибуток, Z – витрати суб'єктів господарювання, B – риночка вартість суб'єктів господарювання, $WACC$ - середньозвішена вартість фінансових ресурсів.

Цільова функція в моделі задається у вигляді наближення до цільового орієнтиру. А обмеження в моделях є специфічною формою простих або аналітичних рівнянь, які визначають додаткові умови. Так, максимальний прибуток з урахуванням мінімального допустимого безбиткового об'єму виробництва може бути прийнятий як головна мета, а розрахунковий показник – об'єм виробництва і збуту, рівень грошових надходжень – як додаткова мета.

Перспективна оцінка фінансового стану передбачає модифікацію цільової функції шляхом апроксимації, яка залежить від заданих умов і обмежень. Виходячи з цього, мету нижчого рівня в ієрархії цільових установок можна представити у вигляді функції:

$$\begin{cases} \tilde{P} = f_1(L, \Phi Y, E_{BK}) \rightarrow \max \\ E_\phi = f_2(\Gamma_{CK}, E_{B\Phi P}, \Pi_{C\Phi P}) \rightarrow \max \end{cases} \quad (3.13)$$

де \tilde{P} – фінансово-економічна рівновага, E_ϕ – ефективність фінансово-економічної діяльності.

Функція f_1 відображає залежність фінансово-економічної рівноваги від ліквідності (Л), фінансової стійкості (ФЕ) і ефективності використання власного капіталу (ЕВК). На ефективність фінансової діяльності роблять вплив гнучкість структури капіталу (ГСК), ефективність використання фінансових ресурсів (ЕВФР) і порогові значення структури фінансових ресурсів (ПСФР). Фінансово-економічна рівновага і ефективність фінансово-економічної діяльності визначають, з одного боку, темпи стійкого розвитку суб'єктів господарювання, а з іншої – наявність достатнього ресурсного потенціалу, що визначає стійкість будь-якої економічної системи і можливість його переорієнтації в перспективі.

Кожне управлінське рішення виробляється виходячи з початкового і бажаного станів об'єкту, тобто

$$\alpha(t) = f[a(t); b(t)]. \quad (3.14)$$

Варіантів управлінських рішень у кожному конкретному випадку може бути декілька. Матриця можливих рішень $\alpha(t)$, що управляють, приймаються залежно від початкового стану $a(t)$ з метою перекладу об'єкту в стан $b(t)$, представлена в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Матриця управлінських рішень

Початковий стан	бажаний стан об'єкту
-----------------	----------------------

об'єкту	b1	b2	.	bm
a1	α_{11}	α_{12}	.	α_{1m}
a2	α_{21}	α_{22}	.	α_{2m}
.
an	α_{n1}	α_{n2}	.	α_{nm}

Під впливом деякої управлінської дії не завжди досягається бажаний фінансовий результат. Цьому можуть перешкодити різного роду непередбачені обставини, невідомі, а також відомі, але некеровані чинники.

Всі перешкоди в управлінні фінансовою діяльністю в їх сукупності можна формалізований представити у вигляді вектора перешкод

$$\beta(t) = [\beta_1(t), \beta_2(t), \dots, \beta_n(t)]. \quad (3.15)$$

Крім перешкод об'єктивного характеру можуть бути перешкоди, викликані суб'єктивними людськими чинниками або прорахунками управлінського характеру.

В результаті дії перешкод і прийнятих управлінським персоналом заходів по їх усуненню замість бажаного вектора станів $b(t)$ отримуємо близький, але не рівний йому результатний вектор станів $b'(t)$, який можна задати виразом

$$b'(t) = [b'_1(t), b'_2(t), \dots, b'_c(t)]. \quad (3.16)$$

Цей вектор хоч і не відповідає меті, поставленій управлінським персоналом, але все таки ефективніший, ніж початковий вектор станів $a(t)$.

Отже, можна записати

$$b'(t) \rightarrow b(t) = f[a(t); \alpha(t); \beta(t)] \quad (3.17)$$

тобто результатний вектор станів $b'(t)$, прагнучий бути близьким до бажаного стану $b(t)$, є функція від початкового стану $a(t)$, ефективності дії $\alpha(t)$ і сили дії перешкод $\beta(t)$.

Матриця можливих результатних станів $b'(t)$ об'єкту управління під дією перешкод $\beta(t)$ і управлінських рішень $\alpha(t)$ представлена в табл. 3.3.

Сукупність приведених тут векторів: вектора стану об'єкту, вектора бажаного стану, вектора перешкод і результатного вектора представляють у формалізованому вигляді систему діагностики діяльності суб'єктів господарювання.

Таблиця 3.3

Матриця результатних станів об'єкту

Управлінські рішення	Перешкоди			
	β_1	β_2	.	β_k
α_1	b'_{11}	b'_{12}	.	b'_{1k}
α_2	b'_{21}	b'_{22}	.	b'_{2k}
.
$\alpha_{до}$	b'_{k1}	b'_{k2}	.	b'_{kl}

Методика запропонованого механізму діагностики фінансового стану суб'єктів господарювання полягає в підборі відповідних схем, в комплексі результатів, що характеризують оцінку, на окремих етапах і сегментах фінансово-економічної діяльності суб'єктів господарювання. Пропозиції автора полягають у використанні діагностичних процедур для розпізнавання і комплексної оцінки стану об'єкту, визначення діагнозу і оцінки відхилень від оптимального значення. Результати діагностики є діагнозом стану і поведінки

суб'єктів господарювання. Вони представляються у вигляді статистичних таблиць або діаграм і використовуються для прогнозування фінансового стану суб'єктів господарювання у просторі та часі. Такий підхід до визначення цільової функції діагностики і послідовності її реалізації дозволяє комплексно підійти до визначення фінансового стану суб'єктів господарювання.

3.3. Розробка сценарію стійкого розвитку суб'єктів господарювання

В умовах побудови ринкових відносин перед процесом формування сценарію стійкого розвитку повинен бути зроблено глибокий фінансовий аналіз функціонування суб'єктів господарювання по наступних питаннях: аналіз фінансового стану і визначення фінансових можливостей суб'єктів господарювання. Основні тенденції динаміки фінансового стану і підсумків діяльності суб'єктів господарювання можуть прогнозуватися з певним ступенем точності шляхом поєднання формалізованих і неформалізованих засобів.

Одна з найважливіших характеристик фінансового стану суб'єктів господарювання – стабільність його діяльності в світлі довгострокової перспективи. Під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників фінансовий стан суб'єктів господарювання постійно змінюється, тому ні само підприємство, ні учасників ринку не задовольняють дискретні звітні дані. Їм необхідно знати і якісну характеристику фінансового стану, тобто наскільки воно стійке в часі, як довго воно може зберігатися під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, і які попереджувачі заходи необхідно зробити для збереження цього нормального стану або для виходу з передкризового або кризового стану [91, с.3-4].

Для вирішення середньострокових і стратегічних завдань по розвитку суб'єктів господарювання керівництву необхідно мати відповідний інструментарій для оцінки і прогнозування зміни фінансового стану [91, с.4].

Добре організоване фінансове планування, що базується на діагностиці, служить заставою хорошого фінансового стану. Діагностика оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання має свої відмінні від завдань класичного економічного аналізу можливості:

- 1) Аналітична оцінка поточного стану суб'єктів господарювання в реальному масштабі часу;
- 2) Виявлення "вузьких місць", що негативно позначаються на результатах його діяльності;
- 3) Резервів поліпшення фінансового стану;
- 4) Прогнозування тенденцій розвитку в довго-, середньо- і короткострокових періодах.

Перший комплекс завдань пов'язаний з реалізацією прийнятою або уточненою за наслідками діагностики фінансового стану суб'єктів господарювання головної мети можна відзначити дві основні групи цілей того або іншого суб'єктів господарювання:

1. Забезпечити стійкість суб'єктів господарювання за рахунок досягнення і утримання мінімального рівня рентабельності і фінансово-економічної стійкості;
2. Підтримка позитивної тенденції рентабельності діяльності за рахунок збільшення об'ємів продажів і оборотності активів, зниження витрат.

Залежно від принципового характеру прийнятої мети і термінів її реалізації вибирається відповідна стратегія діяльності суб'єктів господарювання, параметри якої обґрунтовуються умовами ефективності інвестицій, а також допустимих співвідношень між джерелами інвестиційних коштів і їх розміщенням (використанням).

Другий і третій комплекс завдань включає достатньо широкий круг завдань фінансового і виробничого менеджменту, що зводяться до управління поточними активами і поточними пасивами суб'єктів господарювання. Тут передбачається на основі використання імітаційного динамічного моделювання, поетапний розподіл виявлених гранично допустимих з умов фінансової стійкості значень поточних активів, які будуть граничними в реалізації завдань фінансово-економічного управління. До першочергових завдань що охоплює його основні функції, можуть бути віднесені стохастичне управління ліквідністю, оперативне планування фінансових ресурсів, моделювання джерел залучення капіталу, багатокритерійна оцінка політик продажів.

Четвертий комплекс завдань – прогнозування фінансових результатів і напрямів їх використання – дозволяє співвіднести сформовані сценарії розвитку і фінансову політику суб'єктів господарювання з прийнятими цілями його діяльності, обґрунтовувавши прогнозом вірогідні параметри діяльності, що досягаються при їх реалізації.

Із цього приводу Юджін Ф. бригхем відзначає, що в основі стійкого фінансового стану суб'єктів господарювання лежать два взаємозалежні чинники: дійсні активи, які забезпечують прибуток і необхідний об'єм готівки, а також можливості зростання, тобто нових капіталовкладень, які приведуть до збільшення об'ємів прибутку в майбутньому [92, з. 52].

Прогнозування фінансових показників є логічним завершенням аналізу і забезпечує інформацією про фінансовий стан суб'єктів господарювання в майбутньому, яке складеться під впливом:

- 1). початкового рівня (фінансового положення суб'єктів господарювання в ретроспективному періоді);
- 2). ухвалюваних управлінських рішень по фінансово-економічній діяльності суб'єктів господарювання;
- 3). зовнішніх чинників (ринкова кон'юнктура, ситуація в країні і т.і.).

Прогноз (від греч. prognosis - передбачення, прогноз) - науково обгрунтована гіпотеза про вірогідний майбутній стан економічної системи і економічних об'єктів.

Основою фінансового прогнозування є узагальнення і аналіз наявної інформації з подальшим моделюванням і обліком чинників можливих варіантів розвитку ситуації і фінансових показників.

Найпростішим видом фінансових прогнозів є розрахунок очікуваного прибутку при різних варіантах зміни виручки, способів оплати продукції, витрат і т.і. Прогноз може виконуватися в реальних або номінальних цінах.

Найбільш поширені прогнози на середньострокову перспективу (1-3 року). Вони входять складовою частиною в бізнес-плани фірм. Триваліші періоди (3-5 років) необхідні для ухвалення рішень по стратегічних питаннях.

Прогноз - це імовірна думка про майбутнє, отримана шляхом використання сукупності наукових методів. Складання фінансових прогнозів не може бути здійснене з великою точністю: багато подій в прогнозному періоді можуть привести до невідповідності між дійсністю і прогнозом. Діапазон значень, в якому з тією або іншою вірогідністю може знаходитися прогнозований параметр, зростає із збільшенням періоду прогнозу. При деякому значенні періоду цей діапазон стає таким значним, що зникає доцільність прогнозу. Характеристики діапазону залежать від прогнозованості зовнішніх чинників, тобто для окремих показників може показатися прийнятним період 5 років, для інших – неприйнятним період в 3 роки.

Специфіка прогнозування стійкого розвитку полягає в тому, що підприємство виділяється взаємозалежністю і певним ступенем інертності. Остання характеризує залежність значення будь-якого показника в даний момент від стану цього ж показника за попередній період, але в той же час неприпустиме абстрагування від впливу різного роду чинників. При цьому

прогнозне значення включає реалізацію чітко детермінованої моделі чинника, яка пов'язує результат з чинником, який на нього вплинув.

Для забезпечення надійності прогнозування стійкого розвитку, необхідно використовувати достатньо повну за об'ємом, змістом і структурою інформацію, високий рівень достовірності цієї інформації і можливість зіставлення інформації в часі за кількісними і якісними показниками.

Процес прогнозування стійкого розвитку починається з прогнозування об'єму виробництва і реалізації продукції, після чого прогнозують фінансові результати, рух готівки і звітність. Визначення майбутнього об'єму виробництва і реалізації продукції є вхідною крапкою і необхідним елементом встановлення взаємозв'язку між можливостями розвитку суб'єктів господарювання, потребами в інвестиціях і фінансових ресурсах.

Формування потоку прогнозних індикаторів припускає попередню оцінку довготривалих перспектив зміни фінансово-економічної діяльності суб'єктів господарювання. Розрахунки здійснюються на основі екстраполяції минулого в майбутнє з урахуванням експертних оцінок тенденції зміни чинників внутрішнього і зовнішнього середовища [70,110].

Прогнозування показників фінансових результатів досліджуваного суб'єктів господарювання ґрунтується на наступних припущеннях:

- ✓ цільові параметри прогнозування відповідають стратегії розвитку фінансово-економічної діяльності;
- ✓ прогнозування ґрунтується на припущенні про оптимістичний сценарій умов зовнішнього і внутрішнього середовища;
- ✓ інвестор вкладає в підприємство 500 тис. грн. для погашення накопичених збитків і реалізації стратегії скорочення витрат виробництва;
- ✓ темп зростання виручки від реалізації у всіх прогнозних періодах з урахуванням потенційних можливостей суб'єктів господарювання складає 20%;

- ✓ ПДВ і податок з прибутку прогнозується на рівні попередніх періодів в процентному співвідношенні з виручкою;
- ✓ зростання собівартості продукції прогнозується на рівні 13,5%;
- ✓ інші операційні доходи і інші фінансові доходи прогноуються в постійному процентному співвідношенні з виручкою;
- ✓ підприємство скорочує на 4 % адміністративні витрати;
- ✓ витрати на збут скорочуються на 2%;
- ✓ прогноз темпів скорочення інших операційних витрат складає 15%.

Прогнозні показники фінансових результатів ПАТ «Натурфарм» приведені в табл. 3.4.

Аналіз динаміки показників фінансових результатів за прогнозний період показує, що зростання фінансових результатів діяльності і чистого прибутку ПАТ «Натурфарм» за період з 2022 р. по 2027 р. чистий прибуток збільшиться на 3441,1 тис. грн.

Таблиця 3.4

Результати розрахунку прогнозних показників фінансових
результатів ПАТ «Натурфарм», тис. грн.

Показник	базовий період 2022 р.	Прогнозний період				
		2023 р.	2024 р.	2025 р.	2026 р.	2027 р.
Виручка від реалізації	32929,9	39514,9	47417,0	56900,4	69606,3	91397,2
ПДВ	5453,4	6544,5	7310,9	9657,6	10569,2	12514,6
Інші відрахування з доходу	11,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Чистий дохід	27463,5	32970,4	40106,1	49242,9	59039,1	69992,6
Собівартість	15337,2	17407,7	19975,3	22559,4	25603,6	29060,3
Валовий прибуток	12126,3	15562,7	20230,9	25694,4	32434,5	39922,6
Інші операційні доходи	1197,7	1430,3	1494,9	1569,1	1654,5	1752,6
Адміністративні витрати	3139,5	3012,1	2991,9	2775,9	2664,7	2559,6
Витрати на збут	7111,2	6969,9	6929,4	6692,9	6559,9	6430,2
Інші операційні витрати	2499,1	2114,9	1797,9	1529,3	1272,3	1101,4
Інші фінансові доходи	215,3	222,1	232,7	243,5	254,6	255,9

Інші доходи	4191,4	4199,5	5011,0	5112,6	5214,5	5316,7
Інші фінансові витрати	2642,7	2127,2	2101,9	2091,4	2065,1	2052,1
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування	-6139,3	7194,7	9543,7	9560,1	10154,0	11793,3
Податки	0,0	1799,3	2135,9	2390,0	2539,5	2945,9
Чистий прибуток	-6139,3	5396,4	6407,7	7170,1	7615,5	9937,5

В рамках концепції прогнозування центральне місце відводиться плануванню показників розвитку суб'єктів господарювання, що обумовлене наступними припущеннями:

- будь-які фінансові процеси суб'єктів господарювання можуть бути представлені за допомогою відповідної системи фінансових показників;
- на етапі ухвалення управлінських рішень основна увага приділяється кількісним характеристикам розвитку суб'єктів господарювання;
- показники фінансової звітності комплексно відображають плановані фінансові процеси в розрізі сфер діяльності суб'єктів господарювання;
- на основі планованих показників фінансової звітності досить просто оцінити синергичний ефект досягнення стратегічних цілей по забезпеченню ліквідності, платоспроможності, рентабельності, ділової активності і інвестиційної привабливості.

Використання запропонованого сценарію розвитку дозволить запобігти банкрутству суб'єктів господарювання і дасть йому можливість розвиватися і надалі: забезпечити фінансову стійкість суб'єктів господарювання, зменшити витрати, забезпечити відповідне фінансування для отримання прибутку і підвищення рентабельності (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Прогнозні фінансові показники ПАТ «Натурфарм» на 2023-2027 рр.

Показники	Фактичний період 2022 р.	Прогнозний період				
		2023 р.	2024 р.	2025 р.	2026 р.	2027 р.
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,057	0,062	0,065	0,075	0,093	0,090
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,39	1,59	1,73	2,12	2,53	2,93
Коефіцієнт термінової ліквідності	0,45	0,51	0,56	0,67	0,79	0,99

Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними коштами	-0,64	-0,49	-0,34	-0,16	-0,01	0,12
Коефіцієнт покриття чистими активами кредиторської заборгованості	26,29	27,77	29,34	31,31	33,40	35,64
Коефіцієнт покриття чистими оборотними активами кредиторської заборгованості	-1,75	-1,47	-1,20	-0,63	-0,02	0,63
Коефіцієнт автономії	0,95	0,96	0,96	0,97	0,99	0,99
Коефіцієнт фінансової залежності	0,06	0,06	0,06	0,05	0,05	0,05
Коефіцієнт маневреності власного оборотного капіталу	-0,06	-0,05	-0,04	-0,02	0,00	0,02
Коефіцієнт співвідношення мобільних і імібілізованих коштів	0,10	0,11	0,12	0,13	0,14	0,15
Коефіцієнт оборотності оборотного капіталу	9,43	12,12	12,60	12,99	13,31	13,61
Коефіцієнт оборотності виробничих запасів	15,2	16	16	16	16	16
Коефіцієнт оборотності товарів	161	192	226	265	311	365
Оборотність дебіторської заборгованості	33,24	42,32	44,24	46,25	49,36	50,56
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	25,99	31,23	37,03	43,90	52,04	61,70
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0,99	1,12	1,26	1,40	1,56	1,73
Коефіцієнт оборотності активів	0,94	0,97	1,09	1,22	1,36	1,52
Коефіцієнт трансформації, д.ед.	0,96	0,99	1,11	1,25	1,39	1,56
Фінансово-експлуатаційні потреби, днів	37	34	33	32	31	31